

Arkeologia nyt!

Arkeologi nu!

1/2013

Arkeologia nyt!

Arkeologi nu!

1/2013

16. vuosikerta

Julkaisija

Turun Maakuntamuseon ystävät

– Åbo Landskapsmusei vänner ry

Arkeologian jaosto

– Arkeologi sektionen

PL 286, 20101 Turku

Vastaava päätoimittaja:

Lauri Viinikkala

Hämeenkatu 14 D 71

20500 Turku

puh. 040 7679 085

laalvi@utu.fi

Toimituskunta:

Jaana Airola, Liisa Hyvönen,

Markku Lemmetti, Marja Peltomäki

Toimitus ja taitto: Heli Kytölä

Tilaukset ja ilmoitusmyynti:

arkeoinfo@gmail.com

Maria Pulli

puh. 040 7414 877

Painopaikka: Painosalama, Turku

ISSN 1236 – 4827

Kannen kuva: Paimion Myllymäen
kivikehä, kiinnostava arvoitus.

Pekka Pärnä.

Tässä lehdessä

- 3** Lauri Viinikkala
Etsimisen ja löytämisen riemuja
- 4** Anneli Sorvoja
Fil.tri Knut Drake in memoriam
- 5** Ulla Moilanen
Historiallisen ajan laskuraha Raumalta
- 7** Kaisa Lehtonen
Kivikirves pellosta - miten toimia ja mitä seuraamuksia?
- 8** Marja Peltomäki
Koroisten talkootapahtuma
- 9** Paula Ruusu
Euran seminaari 2.2.2013
- 10** Viri Teppo-Pärnä
Joskus sokeakin kana - tai siis kukko...
- 14** Jaana Riikonen
Paimio-Seura muinaisjäännöksiä hoitamassa
- 18** Eeva Raike
Paikannimet maisemassa
- 21** Eva Ahl-Waris
Detaljrik djupdykning i Nådendals minneskultur
- 22** Hannele Lehtonen
Liedon Vanhalinnan uusi arkeologinen perusnäyttely
- 24** Kati Salo
Luututkimus
- 27** Juha Ruohonen
Kaarinan Ravattula ja Ravattulan Ristimäki

Yleiskuva Ravattulan Ristimäestä. Keskellä oleva saareke on toiminut ruumiskalmistona. Kuva Juha Ruohonen.

Etsimisen ja löytämisen riemuja

Allekirjoittaneen parhaimpiin kokemuksiin arkeologian parissa kuuluu ehdottomasti osallistuminen Turun yliopiston arkeologian opintoihin opetuskaukokuksille Liedon Vanhalinnan linnavuorella syksyllä 2007. Syitä onnistuneelle elämykselle oli lukuisia, eikä niitä kaikkia voi tässä lyhyessä tilassa tietenkään lähteä esittelemään. Yhden hienon hetken monien muiden mieleeni pysyvästi painuneiden tapausten joukossa koin, kun kaivauslastani kilahti metallipalaan, joka sittemmin paljastui vuosituhannen takaiseksi tulusraudaksi. Muutamien naulojen ohella löytöni oli ainoa kokonaisuena löytynyt esine noilta kaivauksilta. Kuinka hieno hetki se olikaan!

Ja sitten toinen näkökulma. Olin löytänyt likaisen ja ruostuneen raudankappaleen, en muuta. Lisäksi kaivauskuopasta ylös kömpiessäni oli yltä päältä äkillisen sadekuuron kuraksi muuttaman mullan kuorruttama ja siten kaikkea muuta kuin kaunis näky kanssakaivajilleni, joiden ulkoisen olemuksen puhtaisuus ei sekään ollut aivan vasta pestyyn valkolakanapyykkiin verrattavissa. Tähän on vielä lisättävä aikaisten aamujen, tunnin kummankin suuntaisten automatkojen ja pitkien työpäivien matkaan saattama uupumus sekä esineiden heikonlaisesti hävittämä hiukonmuksen kurina vatsanpohjassa.

Kuten lähes aina arkeologisiin rientoihin osallistuesssa, päällimmäisiksi mielikuviksi tapaavat kuitenkin jäädä mieluisat muistot eivätkä niinkään vaivojen vastukset ja rasitusten raskaudet. Edes löydöittä jäämisen pettymys ei riitä riistämään harrastajan aitoa iloa ja pelkkää etsimisen riemua. Vaikkei etsintää esihistoriallisella esineellä palkittaisikaan, on kaivaja tai pintapoimija samoin kuin esimerkiksi muinaisjään-
nösretkeilijä kuitenkin saanut liikuntaa ja raittiissa ulkoilmassa olon nautintoa osakseen. Sadesäällä räpimisen jälkeen on puolestaan ilo ainakin palata kotiin lämmittelemään, ja tällöinkin jää mielihyvä viimeisimpänä tunnetilana mielenperukoille muistiin painettavaksi.

Arkeologian harrastamisesta nauttiminen on ennen kaikkea asennekysymys. Siitä monta esimerkkiä löytyy lehden tämänkin numeron sivuilta.

Lauri Viinikkala

Fil.tri Knut Drake in memoriam

Turun museokeskus/Pekka Kujanpää

VIELÄ VIIME VUONNA Knut Drake pyöräili Turun katukuvassa usein – matkalla yliopistolla sijaitsevalle työhuoneelleen. Tämä viimeiseen saakka aktiivinen tiedemies jätti maalliset maisemat 19. helmikuuta 2013. Drake oli syntyjään Helsingistä ja jo lapsuudessaan hänellä oli haaveena tulla arkeologiksi. Opiskeltuaan mm. arkeologiaa, kansatiedettä ja useita historia-aineita Knut valmistui maisteriksi Lundin yliopistosta vuonna 1953. Filosofian tohtoriksi hän väitteli v. 1968 linnatutkimuksellaan ”Die Burg Hämeenlinna im Mittelalter”.

Hän jatkoi työtään Hämeen linnatutkimuksen parissa kunnes hänet valittiin Turun kaupungin museon johtajaksi v. 1973. Haastatellessani Knutia kuutisen vuotta sitten hän muisteli alkuaikojia Turussa muun muassa seuraavasti: ”Turun kaupunki oli todella takapajuinen ja niin myös museo. Museonjohtajalla ei esimerkiksi ollut kirjoituskonetta, vaan talossa oli yksi korkean mallinen kirjoituskone, joka oli sihteerin käytössä!”

Valtiokaan ei ollut leiviskäänsä hoitanut hyvin, vaan linna oli melko huonossa kunnossa. Draken sinnikkään

painostuksen tuloksena Turun linnan paalutus- ja korjaustyöt käynnistettiin jo hänen seuraavana työvuotenaan. Yhtä itsepintaisesti Knut pommitti apulaiskaupunginjohtaja Uuti Palajaa, jotta museo saisi lisätiloja sekä esine- ja kokoelmilleen että kasvavalle henkilökunnalleen. Syksyllä 1975 Bore -yhtiö siirsi Kalastajankadulla sijainneesta kiinteistöstään viina- ja tupakkavarastonsa Tukholmaan ja tämä kiinteistö siirtyi Turun kaupungin haltuun. Turun museotoimessa alkoi kasvun kausi ja se jatkui koko Draken hallintokauden ajan.

Knut Draken tullessa Turun kaupungin palvelukseen museoammatilista henkilökuntaa oli 5-6 ja hänen lähtiessään eläkkeelle v.1990 määrä oli lähes kymmenkertaistunut. – Knut Drake oli tarmokas ja päämäärätietoinen johtaja ja hän uskalsi ottaa riskejä; näillä ominaisuuksilla varustettua museonjohtajaa tuskin toista Suomen maasta löytyy.

KNUT DRAKE NÄKI museolla myös laajan yhteiskunnallisen merkityksen mahdollisuuden ja hän toimi aktiivisesti Turun arvokkaan rakennus-

kannan suojelijana kannustaen siihen myös alaisiaan. Hän teki aloitteen museonjohtajien yhteisille tapaamisille kutsumalla Turkuun valtakunnan museonjohtajat keskustelemaan rakennussuojelukysymysten lisäksi maakunnallisen museotoiminnan merkityksestä.

Niinpä Turun museossa olikin palkattuna maan ensimmäinen alue-museotutkija ja maakunnallinen museotoiminta käynnistettiin kokeilu-olutoisesti jo vuonna 1976. Turussa käynnistettiin pienille museoille tarkeitettujen kiertonäyttelyiden rakentaminen ja Turun linnaan kutsuttiin kaikki Varsinais-Suomen paikallismuseoiden hoitajat sekä kunnanjohtajat kuulemaan mitä maakunnallinen museotoiminta tulee merkitsemään.

Knut perusti Varsinais-Suomen museotoimikunnan ja Turun maakuntamuseon Ystävät yhdistyksen. Hän oli paikallismuseoväen pitämä ja arvostama henkilö.

DRAKE OLI MUSEOALAN Ammattiliiton perustajajäsen ja hänen toimestaan syntyi myös valtakunnallinen Museopoliittinen yhdistys ak-

tivoimaan keskustelua museotoimen yhteiskunnallisesta merkityksestä. Mainitsematta ei myöskään voi jättää hänen kansainvälistä museotoimintaansa, olihan Knut ICR:n (*International Committee for Regional Museums / Aluemuseokomitea*) jäsen vuodesta 1974, varapuheenjohtajana 1980–83 ja puheenjohtajana 1983–89.

Knut houkutteli henkilökuntaansa-kin kansainväliseen museotoimintaan kutsumalla ulkomaisia kollegojamme Turkuun ja järjestämällä Aluemuseokomitean hallituksen kokouksia Turussa, jopa kotonaan Leila-rouvan huolehtiessa upeista tarjoiluista. Tutkimustyötä ja kansainvälistä toimintaa Drake jatkoi vielä eläkevuosinaanakin järjestämällä mm. Castella Maris Baltic -konferenssin, josta hänet myös palkittiin arvokkaalla kansainvälisellä tunnuksella.

KNUT DRAKE OLI pidetty, mutta myös kiistelty henkilö, suojelukysymykset ja hänen intohimonsa rakennustutkimukseen kun eivät olleet kaikkien mieleen. Mutta kaiken kaikkiaan hän oli karismaattinen johtaja, joka luotti alaisiinsa ja antoi heille vastuullisia työtehtäviä unohtamatta käydä silloin tällöin kysäisemässä: ”Miten kirjoitustyö sujuu” tai ”Mikä tilanne Perniön museossa on tällä hetkellä” jne. Se toi turvallisen tunteen siitä, että hän on kiinnostunut myös pienen tutkijan arkisen työn etenemisestä.

Hän luotti meihin ja me luotimme häneen – minkä hän lupasi hoitaa, sen hän myös hoiti, mitä hän sanoi, hän seiso i aina sanojensa takana. Juuri näistä hänen luonteenpiirteistään ja johtamistavastaan me, hänen ”opetuslapsensa”, olemme usein viime aikoina keskustelleet ja hänen isällistä kasvatusta ja kannustusta kaivanneet. Knutin opetukset ovat jääneet mieliimme. Knut Draken merkitys koko Suomen museotoiminnan kehittämisessä on ollut arvokas ja mittaamaton.

Anneli Sorvoja, FM
Tutkija
Turun museokeskus

Historiallisen ajan laskuraha Raumalta

Ulla Moilanen

Vuonna 2011 Muuritutkimus ky:n ja Rauman museon toteuttamilla Rauman Isopoikkikadun kaivauksilla löytyi erikoiselta rahalta näyttävä esine. Messinkinen kolikko on hyvin ohut ja painaa vain 0,4 grammaa. Toisella puolella kolikkoa on kohokuvio häntäänsä kohti katso- vasta leijonasta ja reunassa teksti VOLL ja --UTH. Leijonan alla on L-kirjain. Toisella puolella on vasemmalle katsovan ympäräpäisen miehen kasvojen profilikuva, jonka ympärillä reunassa erottuvat kirjaimet ALEXAN-- ja MAGN.

Kuvitus ammentaa antiikin aikaisesta ikonografiasta, ja toisen puolen tekstikin viittaa selvästi Aleksanteri Suureen. Kyseessä on kuitenkin melko tuore esine, joka ulkonäöstään huolimatta ei ole mak- sukäytössä ollut raha. Esine on 1800-luvun alkupuolelle ajoittuva laskuraha eli jetoni tai poletti (*rechenpfennig*).

Laskurahat ovat tavallisia rahoja kenties hieman harvinaisempia löydöksiä, mutta toisinaan niitä saadaan esiin historiallisen ajan kaivauksissa. Kuten Isopoikkikadunkin löytö, laskurahat löytyvät usein yksittäisinä kappaleina.

Laskurahoja on valmistettu pääasias- sa Ranskassa, Alankomaissa ja Saksassa, joskin toisinaan niitä on tehty myös paikallisesti ja muistakin materiaaleista kuin metallista. Isopoikkikadun löydössä on piirteitä, joiden mukaan se on saksalaista alkuperää. Laskurahassa leijonan alapuo- lella näkyvä L-kirjain viittaa todennäköi- sesti Nürnbergissä toimineeseen Lauerin

pajaan, jossa laskurahoja valmistettiin runsaasti. Lisäksi toisen puolen teksti on vanhahtavaa saksaa. Siinä on lukeut *voll muth*, jonka voi kääntää esimerkiksi sanaksi *rohkeudella tai urheudella*.

Keskiajalla laskurahoja käytettiin laskemisapuna tilinpidossa helmitaulujen tapaan. Myöhemmin niitä lyötiin matematiikan opetuksen apuvälineiksi, ja 1500-luvun jälkeen niiden merkitys keräily- ja muistoesineinä alkoi kasvaa. Laskurahoja myytiin myös lisukkeiksi erilaisiin lauta-, kortti- ja noppapeleihin, joissa ne toimivat pelimerkkeinä tai eräänlaisina leikkirahoina.

Laskurahoissa esiintyy usein aikakauden politiikkaan, hallitsijoihin ja historiallisiin tapahtumiin liittyviä kuva-aiheita. Isopoikkikadun laskuraha saattaisi 1800-luvun ensimmäiselle neljännekselle ajoittuessaan viitata esimerkiksi Venäjän tsaari Aleksanteri I:een. Toisaalta laskurahoihin lyötiin antiikin aiheita jo aiemmin, ja Isopoikkikadun löydön kanssa samantapaisia Aleksanteri Suuren aikaisten rahojen fiktiivisiä jäljitelmiä lyötiin Lauerin pajassa jo 1700-luvulla.

Mitä saksalainen jetoni sitten on tehnyt 1800-luvun Raumal-

la? Suomesta löytyneet laskurahat on yleensä tulkittu matkamuikeiksi tai pelinappuloiksi. Näyttää kuitenkin siltä, että laskurahoja ei historiallisellakaan ajalla ole käytetty pelkästään pelivälineinä, sillä niitä on löytynyt mm. kauppa-aitoista. Toisaalta toinen käyttötapa ei sulje pois toista, eli Isopoikkikadun laskurahaakin on voitu käyttää useammassa eri tarkoituksessa.

Tavallisten rahojen tapaan myös laskurahoja on toisinaan voitu käyttää rakennusten perustuksissa onnea tuottavina esineinä. Isopoikkikadun esine ei kuitenkaan liity rakennukseen, sillä katulinjaus on 1800-luvulla ollut sama kuin nykyisinkin. Laskuraha löytyi hiekkakerroksesta, joka on tulkittu Isopoikkikadun varhaisemman katuviikkeen käyttöaikaan liittyväksi täyttöhiekaksi. Kadun varrella olevissa rakennuksissa tiedetään 1800-luvulla asuneen pääosin kaupungin porvaristoa, mutta laskurahaa ei voi yhdistää kehenkään heistä, sillä se on saattanut pudota keneltä tahansa satunnaiselta kadulla kulkijalta, tai joutua täyttöhiekan joukkoon muualta.

Löydön voi kuitenkin liittää laajempaan kulttuurihistorialliseen kontekstiin, sillä yleisesti ottaen laskurahojen

voi katsoa kertovan sekä porvarissäätyyn kuuluvasta kaupankäynnistä että aikakauden vapaa-ajanviettomuodoista; viittaavathan laskurahat laskutaidon lisäksi pelien pelaamiseen, keräilyharrastukseen ja kenties myös matkustamiseen.

PAINETUT LÄHTEET

Aschoff, Günther 2009. Deutsches Kinderspielgeld: Ein numismatisches Randgebiet. Battenberg Verlag, München.

Kivistö, Markus 2003. Vanhan Naantalin rahat. Uotila, Kari, Lehtonen, Hannele & Tulikki, Carita (toim.) Vallis Gratiae 1443-1648 – Arkeologisia tutkimuksia Naantalissa. Kåkenhus-kirjat nro 1: 74-77.

Kivistö, Terhi 2011. Naantalin keskiaikaiset rahalöydöt. Uotila, Kari (toim.). Naantalin luostarin rannassa – Arkkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä. Kåkenhus-kirjat nro 3: 265-272.

Niukkanen, Marianna 2002. Historiallisen ajan maakerrosten ja rakenteiden ajoittaminen – esimerkkinä Helsingin Snellmaninkatu 4-6. Arkeologipäivät 2001: 20-30.

Nurmi, Risto 2005. Elämä on peliä – tai sitten ei. Historiallisen ajan omavalmisteisten "pelinappuloiden" tulkintaa. Muinaistutkija 2/2005: 24.32.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Hukantaival, Sonja 2006. "...Sillä noita ei sellaisen kynnyksen yli pääse!" – Rakennusten ritualistiset kätöt. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, arkeologia.

Uotila, Kari 2011. Rauma, Isopoikkikatu 7 & 10. Arkeologinen kaivaus 28.6.-15.7.2011. Kaivauskertomus. Muuritutkimus ky.

INTERNET-LÄHTEET

van Beek, Bert 1986. Jetons: Their Use and History. Perspectives in Numismatics. Studies

Presented to the Chicago Coin Club. <http://www.chicagocoinclub.org/projects/PIN/juh.html>

Rauman Isopoikkikadulta löytyneen, 1800-luvulle ajoittuvan laskurahan (KM 38843: 203) reunasta on murtunut palanen. Kuvat: Hanna-Leena Salminen, Rauman museo.

Kivikirves pellosta - miten toimia ja mitä seuraamuksia?

J. Karjalainen laulaa uusimmassa biisissään, Mennyt mies, löytäneensä keihäänkärjen pellosta ja hävitäneensä sen. Tätä kömpelöähköä aasinsiltaa käyttäen kerron lehden toimituskunnan toivomuksesta nyt lyhyesti, miten arkeologian harrastajan pitäisi menetellä, jos löytää muinaisesineeksi epäilemänsä esineen. Miten löytäjän pitäisi toimia, jotta esineet päätyisivät oikealla tavalla oikeaan paikkaan, eivätkä lauluntekijän esittämän tavoin joutuisi hukkaan.

Ensinnäkin löytäjän on syytä kirjoittaa hetimiten muistiin mahdollisimman tarkasti kaikki löytötiedot. Tässä kohtaa ei kannata liiaksi luottaa omaan muistiinsa. Kokemuksesta voin sanoa, että kiireesti työpöydän laatikkoon tai hyllyyn (maastotakin taskuista puhumattakaan) sysättyjen esineiden löytötiedot pyyhkiytyvät muistista hämmästyttävän nopeasti ellei löytöpussiin ole kirjoittanut mitään lappua siitä, mistä löytö on peräisin.

Arkeologeille löytöyhteys on melkein pä se kaikkein tärkein tieto. Eli tieto siitä, koska ja mistä esine löytyi, miten syvältä ja millaisesta yhteydestä se tuli esiin. Oliko esineen lähetyvillä esimerkiksi muusta ympäristöstä poikkeavan väristä maata, epäilyttävän paljon kiviä tai oliko sen ympärillä nokea tai hiiltä. Tällä pyritään kartoittamaan sitä, onko esine mahdollisesti peräisin kiinteästä muinaisjäännöksestä. Esineen löytyessä on kaivaminen syytä lopettaa hetimiten ja jättää tarkemmat tutkimukset ammattiarkeologille.

Löydön tehtyään löytäjän pitäisi ottaa yhteys museoviranomaiseen, joko Museovirastoon tai oman alueensa maakuntamuseoon. Esineen löytöpaikalla on syytä tehdä arkeologin toimesta maastotarkastus kiinteän muinaisjäännöksen toteamiseksi tai poissulkemiseksi. Ellei löytöpaikkaa ole uhkaamassa mikään akuutti maankäyttöhanke, on kuitenkin hyvä varautua siihen, että maastokäyntiä ei pystytä aina tekemään välittömästi ilmoituksen tultua museoon. Käytännön suojelutyössä kiireellisemmät, esimerkiksi erilaisiin rakennushankkeisiin liittyvät maastotarkastukset, menevät työjonossa luonnollisesti edelle. Eli löytäjältä toivotaan tässä kohtaa myös vähän malttia. Hyvä neuvo on myös lähettää esineestä valokuva, jonka perusteella ammattiarkeologi saattaa jo ehkä yksistään pystyä kertomaan, onko kysy-

myksessä esimerkiksi ihmisen muinoin työstämä kivikirves vaiko luonnon muovaama vain vähän erikoiselta näyttävä kivenmurikka.

Kaikki yli 100-vuotiaat esineet, joiden omistajaa ei tunneta, kuuluvat muinaismuistolain mukaan valtiolle eli Museovirastolle. Esineen löytäjän tulee täyttää löytökaavake, jossa hän antaa esineen Kansallismuseoon joko lahjaksi tai lunastettavaksi. Esineen lahjoituksesta löytäjä saa kunniakirjan. Lunastettaessa esineestä voi saada lunastussumman, joka määrätään jokaiselle löydölle erikseen.

Inventoijat ja kentällä liikkuvat arkeologit törmäävät jatkuvasti kertomuksiin siitä, miten varsinkin maaseudulla piironkien laatikoissa ja aitoissa lojuu kasapäin kivikirveitä ja muita muinaiskaluja. Toisinaan tulee kyllä mieleen, että niiden määrää saatetaan joskus jopa vähän liioitellakin, koska aika usein ko. esineiden huomataan myös jostain kumman syystä joutuneen hukkaan, kun niiden perään aletaan ihan oikeasti kysellä. Yksi arkeologeille kerrottu suosikkitarina tuntuu myös olevan se, miten paikallinen kaivinkoneyrittäjä on aikoinaan kaivanut jollakin työmaalla, mutta keihäänkärkien alkaessa kolista esiin, ne on haudattu pikimmiten takaisin kuoppaan. Taustalla lienee luonnollisesti rakennuttajan huoli töiden keskeytymisestä, jos kaivutöissä törmätäänkin lain suojaamaan muinaisjäännökseen.

Mitä muinaisesineen löytyminen tarkoittaa sitten yksityisen maanomistajan kannalta? Mitä tapahtuu, jos omilta tiluksilta tai pihamaalta löytyy muinaisesine? Rauhoitetaanko oma piha jatkossa kokonaan?

Pelko on usein aiheeton. Muinaismuistolakia on perinteisesti tulkittu siten, että vallitseva maankäyttö voi jatkua normaalisti. Toisin sanoen jos esimerkiksi viljellyltä pellolta löydetään kiinteä muinaisjäännös, voi pellon viljely jatkua entiseen tapaan. Samoin jos puutarhan perunamaasta löytyy muinaisesine, voi maanomistaja rauhassa istuttaa perunaa jatkossakin. Sen sijaan, jos ko. puutarhan poikki pitääkin kaivaa uusi viemärilinja tai pellolle halutaan rakentaa tyttären perheelle uudistalo, niin tällöin eteen voi tulla rajoituksia tai ainakin viivytyksiä.

Lähtökohtaisesti muinaisjäännöstä koskeva maankäyttöhanke pyritään suunnittelemaan siten, että muinaisjäännökseen ei jouduttaisi kajoamaan lainkaan.

Siten esimerkiksi uudisrakennukselle pyrittäisiin tässä tapauksessa ensisijaisesti etsimään vaihtoehtoinen sijoituspaikka. Mikäli tämä ei kuitenkaan olisi kohtuudella mahdollista ja kohdetta ei myöskään luokiteltaisi niin merkittäväksi, että se pitäisi kaikissa olosuhteissa säilyttää (*rauhhoitusluokka 1*), on paikalla kuitenkin suoritettava riittävät arkeologiset tutkimukset ennen kuin rakentaminen voi alkaa. Tutkimuskustannukset tällaisissa yksityis-

sä rakennushankkeissa lankeavat valtiolle eli Museovirastolle. Tällöin on kuitenkin syytä varautua siihen, että tutkimuksia ei välttämättä pystytäkään tekemään hetimiten, vaan huonoimmassa tapauksessa ne saattavat siirtyä jopa seuraavaan kanttäyökauteen.

Eli talopakettin lopullinen tilaaminen kannattaa tehdä vasta sitten, kun muinaisjäännökseen liittyvät velvoitteet on hoidettu asianmukaisesti kuntoon!

Yleisökaivaukset

Euran Kauttualla

29.7. - 9.8.2013

<http://kerroksiakauttualla.blogspot.fi>

Koroisten talkootapahtuma

Vaikka monet arkeologian harrastajat hoitavat ahkerasti omia kotipihojaan ja puutarhojaan, innokkuutta ja jaksamista riittää yleensä ympäristön hoitoon myös kodin ulkopuolella, kun on kyse arkeologisista kohteista. Siispä maanantaina 20.5.13 kotipihojen hoidot jäivät vähemmälle kun seitsemän innokasta vapaaehtoista kokoontui Koroisten piispankirkon raunioalueella.

Satu Mikkonen-Hirvonen johti joukkoamme. Hän oli varannut kaikki tarvittavat työvälineet osallistujille, ja olihan siellä hyvät eväätkin jaettavaksi. Melkein oli shamppanjapullojakin mukana, kuohua aina-

kin; ei tainnut olla kuitenkaan prosentteja.

Innolla kuskasimme pöllejä, raahasimme risukasoja, haravoimme aluetta ja kiskoimme ruohokasvillisuutta piispankirkon perustuksi-

vien reunoilta ja väleistä. Harmi, ettei ruohojen mukana tullut esille mitään hienoja löytöjä

Joukkomme johtaja, ja me duunaritkin, olimme kaikki tyytyväisiä lopputulokseen. Onhan siellä nyt huomattavasti siistimpää – ainakin jonkin aikaa! Kuitenkin olimme sitä mieltä, että ympäristönhoitoa pitää siellä jatkaa ja olisi todella tärkeää tehdä kaivaus- ja tutkimustöitä, joita siellä ei ole tehty pitkiin aikoihin. Sekin on tietenkin rahasta kiinni.

Me arkeologian harrastajat voimme olla mukana hoitamassa historiallisesti tärkeitä kohteita ja auttaa siten ammattilaisia. Mikä sen mukavampaa kun yhdessä tehdään hommia ja yhdessä herkutellaan sekä jälleen jäädään odottelemaan seuraavaa kohdetta. Koroisiinkin jäi vielä alueita, joita pitäisi hoitaa. Ja varmasti kohteita on muualakin.

Seuraavaa talkootapahtumaa odotellen

Marja Peltomäki

Kuva Maria Pulli

Euran seminaari 2.2.2013

Joukko tiedonhaluisia turkulaisia arkeologian harrastajia matkasi helmikuun alussa Euran Kauttuan seminaariin, jossa kerrottiin edellisen kesän kaivausprojektista. Siitä oli jo kuultu useassa eri yhteydessä, mm. syksyisessä valtakunnallisessa arkeologian harrastajien tapaamisessa Turussa. Nyt oli kuitenkin asiaan saatu konkreettista tuntumaa työväenopiston arkeologian tunneilla, kun kaivauksilla mukana ollut opettajamme Ulla Moilanen toi tunnistettaviksi ja eroteltaviksi toisistaan Kauttuan pelloilta löytynyttä tiiltä, ja tiivisteinä käytetyn saven palasia. Materiaalia oli paljon, ja työ untuvikoille tuskallisen vaikeaa. Voi vain kuvitella, kuinka näppärästi Ulla jälkikäteen ammattilaisen taidolla tarkisti työn tuloksen. Kahdella seuraavalla tunnilla opistolla päästiin käsiksi Kauttualta löytyneisiin rahoihin. Opaskirjasten ja yhden suurennuslasin avulla pyrittiin selvittämään lanttien saloja, toisella kerralla homma meni jo vähän sujuvammin.

Näillä kokemuksilla varustautuneet turkulaiset siis suuntasivat kohti autenttista löytöpaikkaa kuullakseen lisää. Päämäärän lähestyessä katseet kiertelivät ympäristöä ”sillä silmällä”. – ”Tuolla voisi olla jotain, onkohan sieltä vielä tutkittu” jne.

Varsinkin Kauttuan seutuja tuntematonta hämmästytti kovasti muinaismuistoalueiden ja nykyasutuksen limittäisyys. Tuli huoli siitä, kuinka asutuksen laajentuminen tulee ehkä hävittämään vanhaa, vielä löytymätöntä menneisyyttä. Aluehan on selvästi ollut tiiviisti eletty jo ammoisina aikoina. Tavallisella kansalaisella on hyvin vähän tietoa – ja joskus välinpitämättömyyttäkin – oman lähiympäristönsä historiasta, tähän on todettu usein surullisinkin seurauksin. Tarvitaan siis opastusta, ja tämä puoli onkin esimerkiksi tavalla toteutettu Kauttualla ottamalla koululaiset ja päiväkotilaiset mukaan kaivauksille. Varmaan kokemus on ollut sellainen, että he katsovat nyt kotiseutuaan toisin kuin ennen. On eri asia, jos joku olisi vain kädellään osoittanut, että tuolla on joskus ollut jotain – nyt he pääsivät omin käsin tutkimaan mitä salaisuuksia maa saattaa kätkeä uumeniinsa.

Seminaarissa kuultiin, että uusilla, hienoilla menetelmillä pellosta oli löytynyt kohtia, joista vielä kenties tehdään jännittäviä löytöjä. Siellä ne muhivat piilossa kaivajiaan odellen. Nyt toivotaan, että ensi kesänä päästään jatkamaan kaivauksia ja tehdään entistäkin upeampia löytöjä! Sitä rohkenevat toivoa paitsi eri alojen asiantuntijat, myös asian harrastajat ja monet paikkakuntalaiset.

Sattumuksilla on osuutta historian tutkimisessakin. Ajatellaanpa vain, että jos se yksi ohranjyvä olisi aikoinaan itänyt, emme tietäisi, että siinä pellossa muinoin viljeltiin ohraa. Onnekkaita sattumat usein käynnistävät tutkimuk-

set, mutta toivon mukaan koko ajan kehittyvää teknologiaa voitaisiin käyttää enemmän apuna, se helpottaisi ja lisäisi mahdollisuuksia löytöjen tekemiseen.

Kotimatalla turkulaisten joukossa oli yksi erityisen onnellinen henkilö. Hän oli jo pitkään ihaillut kuvien perusteella Euran emännän pukua ja koruja, nyt hän näki omin silmin sen Nauravassa lohikäärmeessä. Vain lasivitriini esti sovittelun...

Tytyväisten seminaariin osallistujien puolesta lämmin kiitos mielenkiintoisen tapahtuman järjestäjille ja toteuttajille!

Paula Ruusu

Kuva Mari Syren

Joskus sokeakin kana - tai siis kukko...

Taustaa tarvitaan, kun arkeologiasta puhutaan

Viri Teppo-Pärnä

Syvällisesti arkeologiaa harrastavalle tai sen parissa työskentelevälle lienevät tuttuja rakkaat maallikkoystävät, jotka kantavat eteenne ujoninnokkaasti kosken hiomia kauniita kiviä – ilmiselviä kivikirveitä – sekä rautaoksidin värjäämiä murusia – selvästikin rautakautista keramiikkaa! Toinen ystävätyyppi taas koluua maastoja ja ylittää ärsytyskynnyksenne huimilla havainnoillaan ja rohkeilla päätelmillään: kalliouurroksia! kivivalleja! käräjäkiviä!

Kummatkin ystävätyypit haluavat hetkittäin kurkistaa kiehtovaan maailmaanne ja nimenomaan myös auttaa teitä sekä saattaa tietysti nimensä Suomen esihistorian käänteentekevien löytäjien listaan. Kuulun sekä kiventuojien että maastonkoluajien perheeseen.

Asumme mieheni Sepon kanssa Paimion Vanhassa Pappilassa, Pappilamäen eli Myllymäen pohjoisnaapuri. Meillä on pitkäaikainen suhde arkeologiaan. Kun tulimme uuteen kotiimme, 15 vuotta asumattomana olleeseen pappilaan vuonna 1986, se oli menoa. Paikan ja seudun historia alkoi kiinnostaa. Pappila on ollut paikalla jo 1300-luvulla.

Aivan pian tulomme jälkeen olimme jo Paimio-Seuran jäseniä. Jukka Luodon tekemä lapionpisto läheisen, metsän ja pellon rajassa sijaitsevan vanhan ladon luona tuli sitä kautta tietoomme.

Laakeaa kalliopintaa sisältävä aho oli valittu koepisteeksi ilmeisesti alueen historiallisen taustan, kasviston – mm. sikoangervon ja ahdekauran – ja sen kiintoisan ilmeen takia. Koekuopasta nousikin keramiikkaa, mikä viittasi polttokalmistoon.

Meistä tuli myös toisinajattelijoita. Tuohon aikaan ei keskiaika-arkeologia ollut vielä noussut lentoon. Meillä taisi olla ihan oikea hytinä, kun yritimme ottaa yhteyttä museoihmisiin ja saada jonkun käymään, kun kaivinkone oli kaivanut pappilan pihamaalle syvän viillon viemäriputkea varten. Leikkauspinnassa näkyi nimittäin kiintoisia mustia kerrostumia. Emme saaneet vastakaikua. Tänään luulisin asian olevan toisin. Ehkä puheemme kiertyi usein aiheeseen, sillä tuolloin kuusi-vuotiaan poikamme ainoa joululahjatoivomus oli ”arkeologikuokka”, jonka avulla löytyikin pihakuusen alta nappeja ja nauloja.

Toinenkin suruinen viranomaistapaus on muistolippaassamme. Kun ’Luodon lato’ purettiin ja paikkaa ruvettiin kohentamaan puutarhapalstaksi, tuon kalliokedon kaikki vanha maa

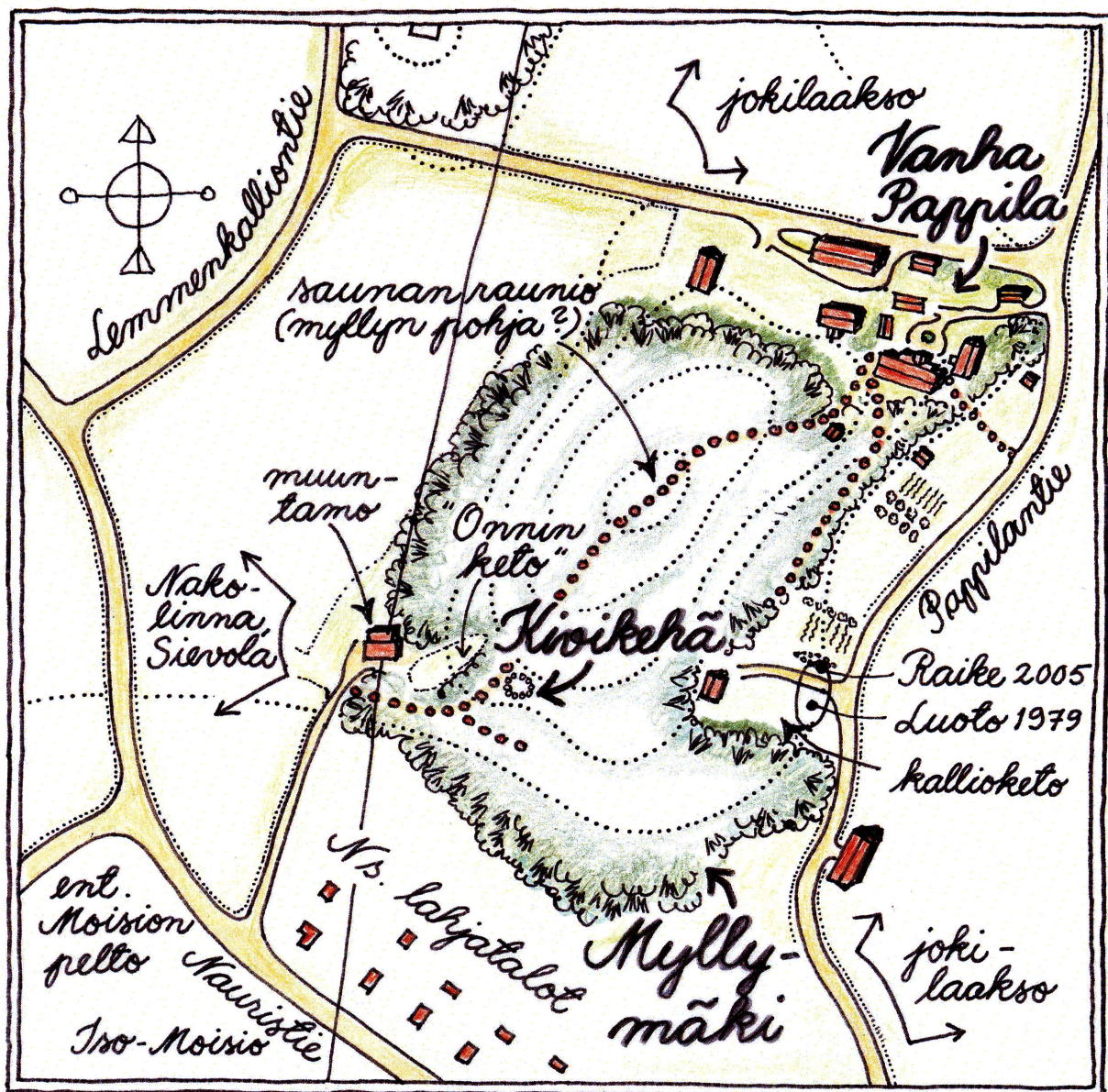
viettiin kymmenin traktorikuorman pois ja uutta multavaa maata tuotiin tilalle, toki sm-kohdan kuuden metrin sädetä kunnioittaen. Soitin Museovirastoon: eikös sitä maata pitäisi vähän vilkaista? Sain ynsen vastauksen: ei anna aiheita.

Näiden tapausten jälkeen Tosi Tutkijan elämä onkin ollut auvoisampaa, kiitos Turussa istuvien mainioiden virkamiesten sekä epävirallisen pitäjänarkeologin, Jaana Riikosen. Jaana siis sekä tarkastaa kivetämme että kuuntelee kallio- ja järkälehavaintomme asian- tuntevasti, eli ystävällisesti mutta tiukanviileää palautetta antaen.

Sinivuokkoretki, tositaroituksella

Kiintiömme Jaanan suuntaan alkoi sinä vuonna olla täysi, kun Seppo rupesi väntämään löytämästään Pappilametsän päällikönmajasta. Juujuu, päällikönmaja... Itse olin jo sen verran Jaanan kouluttama, että pystyin suodattamaan pois hurjimmat linna-, päällikkö- ja käräjäkivifantasiat.

En kuitenkaan ollut ihan kylmä, sillä muistin vanhan kasvigurun Onni

Paimion Pappilamäki eli Myllymäki. Karttapiirros Viri Teppo-Pärnä.

Silkkilän pohdinnat samaisen Pappilamäen lounaisosan avoimen ketorinteen päällä: suuntaus päivää päin ja näkökentässä sekä rikas Sievolanmäki että Nakolinnan linnavuori. Hän piti ketoa tärkeänä muinaisen toiminnan paikkana – kasviston ja tunteen pohjalta. Kuiskiko maa Onnille hiljaista tietoa?

Pitkin hampain suostuin raahautumaan tälle Sepon päällikönmajalle tai siis sen perustuksille. Se sijaitsi Onnin Kedon lähellä. No, totta tosiaan, hyvällä mielikuvituksellahan siinä näki 'epäluonnollisen', ihmislähtöisen kivikehän, osittain kerratun. Keskellä oli valtava kivi, joka oli minun mielestäni kuin makaava hahmo. Sepon

teoria, majan peruskivet, ei oikein tuntunut hyvältä: tiesin sellaisia löytäneen ainoastaan Ahvenanmaalta. Mutta jotain kiintoisaa tässä oli, myös jalat-maassa-vaimonkin mielestä.

Mitä tehdä? Voisiko Jaanaa vaivata? Voisiko asiasta mainita ihan vain keveästi, huumorilla, ja esittää seuraavana keväänä Pappilamäki-kävelyä, aiheena lähinnä sinivuokot?

Näin tehtiin. Keväisellä retkellä 2009 katseltiin kaunista metsää (nyt se on hieman erinäköinen tapaninmyrskyn seurauksena). Ihailtiin eheää sinivuokkomattoa, joka levisi esteettä loivassa kuusikkorinteessä. Rinne on muuten aika kivinen, mutta juuri tässä kohtaa kiviä ei ollutkaan...

Kivet oli meidän mielestämme pyöritelty alaspäin, täksi yksöis-kaksois-kehäksi. Mitä Jaana sanoisi? Olimme jännittyneitä, mutta valmiina masentamaan iskuun. Ihme ja kumma, Jaana oli ihan hiljaa. Ei pehmeää tyrmäystä, ei naurahdusta, ei olankohautusta. Tarttuikohan Jaana jo tuolloin puhelimeen vai vasta kotona?

Kesällä paikalla kävivät niin Heljä Brusila kuin Jukka Luoto. Kohdetta pidettiin mahdollisena, jopa todennäköisenä jonakin, muttei sentään majan perustuksena. Jotta selviäisi, onko kyseessä varmasti muinaisjäänös, Jukka Luoto kannusti tekemään paikalle koekuopan.

Sunnuntai-iltapäivänä syyskuussa 2009 pienen joukon työtä oli seuraamassa myös dosentti Terttu Lempiäinen. Muistan aina hänen sanansa ja eleensä, kun hän maalaili edessämme olevaan kuusikkoon, Pappilamäen lounaisrinteeseen, terassimaiset pienet peltotilkut; siinäkin oli mukana sekä tiedettä että tunnetta. Koekaivaukseen osallistuminen oli kaikin puolin innostavaa, vaikka ensimmäiset koekuopat eivät tuottaneetkaan tulosta. Alkoi sataa ja kuusikossa oli pian liian hämärää.

Kerran viel, kerran viel... oli tunteksemme. Niinpä seuraavana viikonloppuna, nyt aurinkoisena aamuna, sonnustauduttiin taas matkaan 'arkeologikuokkien' eli asianmukaisen välineistön kera. Nyt Jaana oli ajatellut katsastaa Virin Makaavan Hahmon lounaisjuurta. Sain olla mukana havahduttavassa hetkessä, kun seulasta

Vasemmalla Myllymäen kivikehän löytäjä Seppo Pärnä koekuopan 3 kohdalla, keskellä Timo Virta koekuopan 1 kohdalla, oikealla Viri Teppo-Pärnä koekuopan 2 kohdalla.

Kuva Jaana Riikonen.

Myllymäen kivikehä nykyasussaan, kun tapaninmyrskyn jäljet on raivattu ja vesaikkoja poistettu muinaisjäännöksen kohdalta. Kuvan oikeassa yläkulmassa on suuri silmäkivi, Virin "Makaava Hahmo".

Kuva Viri Teppo-Pärnä.

löytyi sekä luuta (siinä oli ikään kuin uurroskin) että ruskeita keramiikkasiruja. Haikeina jouduimme toteamaan: työ on meidän osaltamme tehty.

Sain siis tutustua tutkimuksen etiikkaankin. Meillä ei ollut oikeutta jatkaa tämän pidemmälle, koska meillä ei ollut kaivauslupaa. Oletus kalmistosta oli kuitenkin nyt melkoisella varmuudella todistettu. Levitimme kaivetulle alueelle kirkkaanvärisen muovin (kuinkahan kauan se säilyy?) ja peitimme hartaina kohdan, jonka ylle oli laskeutunut pyhän kosketus.

Nyt kohteella on nimi ja koodi, ja se on asianmukaisesti luetteloitu ja merkitty paikkatietoihin. Mutta parasta tässä kaikessa oli, kun Seppo sai kuin saikin nimensä Suomen esihistorian käänteentekevien löytäjien listaan – tai ainakin löytäjien listaan: postissa tuli kaunis kunniakirja Museovirastolta. Seppo meni tietenkin heti kehystyttämään sen, ja se riippuu seinällämme kunniapaikalla. Paha puoli on se, että kunniakirja innostaa meidät yhä uusiin arkeologisiin seikkailuihin!

Ja nyt 'samma på arkeologiska' eli Jaanan selostus:

Keramiikanpalasia koekuopassa. Kuva Jaana Riikonen.

Rautakautinen hauta Paimion Myllymäessä

KEVÄÄLLÄ 2009 Seppo Pärnä näytti minulle Paimion seurakunnan omistamalla luonnonsuojelualueella Myllymäen eteläpäässä isoista kivistä koostuvan, halkaisijaltaan suurimmillaan noin 13 m olevan kivikehän, jonka yläreunassa on suuri silmäkiveltä näyttävä maakivi. Kehä ei näyttänyt luontaisesti syntyneeltä, vaikka osa sen muistakin kivistä on suurehkoja maakiviä. Paikka vaikutti erittäin sopivalta muinaisjäännökseksi: rinne viettää loivasti lounaaseen/etelään, maaperä on multavaa, ja lähistöltä tunnetaan rautakautisia kohteita. Tein paikalle syksyllä kolme 50x50 cm:n koekuoppaa löytäjän ja parin muun kotiseutuaktiivin kanssa.

KOEKUOPPA 1 tehtiin kivikehän keskelle 2 m suuresta kuusesta ala-

rinteen suuntaan. Löyhän pintakarikkeen alla maa oli tummaa, pehmeää humusta, josta noin 20 cm:n syvyydessä tuli esiin särmiikkaita kiviä. Tässä vaiheessa kuusen juuret alkoivat haitata kaivamista – juurisakset olivat unohtuneet. Kiviä ei poistettu eikä kuoppaa kaivettu enää syvemmälle, vaan se täytettiin.

KOEKUOPPA 2 tehtiin edellisestä kuopasta pari metriä alarinteen suuntaan, kivikehän sisemmässä kivirivissä olevaan väliin. Humusmaa oli selvästi tiiviimpää, eikä tässä ollut irtokiviä. Kuopan alareunasta tuli näkyviin kiveä, jonka vieressä oli mustaa maata. Kaivaminen oli lopetettava, koska alkoi sataa ja tuli liian hämärää. Koekuopan pohjalle laitettiin muovi ennen kuin kuoppa täytettiin.

KOEKUOPPA 3 kaivettiin viikon päästä kirkkaassa säässä suuren sil-

mäkiven pystysuoraan päähän lähes keskelle kivikehää. Pinnassa oli noin 14 cm pehmeää humusta, sen jälkeen esiin tuli tiiviimpi maa ja kiveys, josta löytyi saviastian palasia ja palanutta luuta. Kaikki maa seulottiin. Kivet olivat halkaisijaltaan korkeintaan 10 cm. Viimeksi esiin tulleet keramiikan kappaleet jätettiin löytöpaikalleen. Dokumentoinnin jälkeen kuopan pohjalle laitettiin muovi, sen päälle kivet ja maa.

SAVIASTIANPALASET ja palanut luu osoittavat selvästi, että Myllymäen kivikehä on rautakautinen muinaisjäännös, todennäköisesti hauta. Koska keramiikka on koristelematonta, sen tarkempi ajoittaminen on mahdotonta. Yksi luunpalasista saattaa olla esineestä, sillä luussa on ura, joka ei näytä luontaiselta.

Jaana Riikonen

Ei talvikunnossapitoa! Jyrkkä ja liukas nousu Rekottilan Linnamäelle. Kuva Timo Virta.

Jaana Riikonen

Ensikokemuksia
ja vinkkejä
vastaisen varalle

Paimio-Seura muinais- jäännöksiä hoitamassa

Hevosmetsuri Tiina Nieminen ja Ardenner-hevonen Luukas kuljettivat juontolaitteella puut pois. Tässä ollaan Penimäen röykkiöllä. Kuva Jaana Riikonen.

Viime syksynä oli yksityisillä, yhteisöllä ja kunnilla ensimmäisen kerran mahdollisuus anoa Museovirastolta muinaisjäännösten hoitoon tarkoitettua avustusta. Asiasta tiedotti erikoissuunnittelija Satu Mikkonen-Hirvonen myös suoraan mahdollisille hakijoille, mm. Paimio-Seuralle. Ilman Sadun aktiivisuutta tieto uudesta avustuksesta tuskin olisikaan meitä saavuttanut.

Hoitokohde

Paimio-Seura organisoii viitisen vuotta sitten opastaulun Spurilan kalmistoon, ja jo silloin todettiin, että olisi hyvä saada opastauluja paikakunnan muillekin retkikohteiksi soveltuville muinaisjäännöksille. Uuden avustusmuodon myötä siihen oli nyt tarjolla oiva tilaisuus. Seuran piirissä toimii pieni epävirallinen ArkeoSport-ryhmä, joka retkeilee muinaisjäännöksillä ja jonka harrastus- ja ammattialoihin kuuluu niin suunnistusta, kulttuurimaiseman vaalimista kuin arkkitehtuuria ja arkeologiaa. Joukkoa täydentää graafinen suunnittelija. Tällä kokoonpanolla mietittiin, mihin kohteeseen avustusta haettaisiin.

Päädyimme Penimäkeen ja Rekottilaan, jotka ovat jo entuudestaan kuuluneet Museoviraston muinaisjäännösten hoidon piiriin Paimiossa. Molemmissa on pronssikauden röykkiöitä, Rekottilassa myös linnavuori ja mahdollinen kalliomaalaus. Muitakin ehdokkaita oli, mutta tärkeä syy juuri näiden kohteiden valintaan oli, että maanomistajat suhtautuivat myönteisesti mahdollisesti toteutuvaan hoitohankkeeseen. Täällä maaseudulla maanomistus on edelleen pyhä asia, joka merkitsee paljon ja johon sen vuoksi tulee suhtautua kunnioituksella.

Penimäki ja Rekottila ovat muutama kilometrin päässä Paimion kirkolta, helposti pyöräillen tai kävellen saavutettavissa, ja muinaisjäännöksille johtaa jo polku lähimmältä tieltä. Kohteet ovat kuitenkin jääneet hiekan unohduksiin ja Museoviraston

Metsuri Niko Hurskainen raivasi pieniä kuusia pois Rekottilan punamultakallion vierestä. Kuva Jaana Riikonen.

vähenevien resurssien myötä hoidotta. Polun opaspaalut ovat lahonneet, Rekottilaan johtaa vain erittäin jyrkkä kulkureitti, Penimäessä ratsastus on kuluttanut polun alkupäätä, molemmilla mäillä tapaninmyrskyn kaatamat puut ovat korjaamatta. Tarvittaisiin myös puuston hallittua harventamista ja kitukasvuisten kuusien ja koivujen poistamista, jotta muinaismuistot ja niiltä avautuvat komeat näkymät tulisivat paremmin esille. Koska molemmilla kohteilla on pronssikauden röykkiöitä, opastauluissa voisi hyödyntää osin samaa perustekstiä.

Kaavaketta täyttämään

Hankalien hakukaavakkeitten täyttäminen jää yleensä viimeetinkaan. Tässä tapauksessa vaikeusastetta kohotti se, että muinaisjäännösalueiden hoitoavustusta haetaan samalla kaavakkeella kuin rakennuksen entistämiseen tarkoitettua avustusta. Miksi? Yhdeksästä sivusta jätettiin useita täyttämättä, kuitenkin muinaisjäännöksiä varten oli laadittu myös omia sivuja. Selkeämpää olisi, jos rakennusta ja muinaisjäännöstä ei yritettäisi väkisin rinnastaa.

Hakuaika oli lokakuussa, ja kun ryhdyin seuran puolesta täyttämään kaavaketta, siihen ei löytynytäkään sopivaa kuvaa Rekottilasta. Ei muuta kuin pyörän selkään ja kuvaamaan. Sattuikin uskomattoman kaunis aurinkoinen iltapäivä sateisten syyspäivien lomaan. Kotiin polkiessani toisella pihalla leikattiin nurmikkoa, toisella vaihdettiin autoon talvirenkaita. Meillä kaikilla ajoitus osui kohdalleen, sillä seuraavana aamuna maata peitti paksu lumikerros.

Hakemuksen liitteeksi tarvitaan maanomistajan allekirjoittama valtakirja, jolla hän antaa suostumuksensa hoitohankkeeseen. Asia hoituisi helpommin, jos valtakirja virallisine sanamuotoineen olisi jo valmiina hakemuslomakkeessa ja siten yhteneväinen kaikille. Nyt se piti laatia itse. Kannattaa myös tarkistaa kunnan maanomistajakartoista kaikki muinaisjäännösalueen maanomistajat, sillä esimerkiksi inventointiluetteloon on kirjattu vain se maanomistaja, jonka maalla itse muinaisjäännös sijaitsee. Meillä kävi niin, että vasta avustuspäätöksen tultua huomattiin, että toiseen kohteeseen vievällä polulla oli vielä kaksi muutakin maanomistajaa. On-

neksi he suhtautuivat asiaan ymmärtäväisesti, kun anteeksipyydellen kävin selvittämässä asiaa ja pyytämässä jälkikäteen allekirjoituksia valtakirjoihin.

Yksi tulevista hoitotoimenpiteistä on "hoidon suunnittelu ja selvitykset". Kuitenkin jo avustusta haettaessa pitäisi tietää, mitä, milloin, miten ja mihin hintaan tehdään, eli olla tarkka hoitosuunnitelma. Jotta pystyisi tekemään realistisen avustushakemuksen, sekä selvitystyö maastossa että töiden suunnittelu pitäisi siis olla jo tehtynä. Kun esimerkiksi kysyy metsurilta hinta-arviota puiden raivaamisesta ja poiskuljettamisesta, pitää tietää, paljonko ja minkä paksuisia puita on ja kuinka pitkä on kuljetusmatka.

Monia puhelinsoittoja ja sähköpostiviestejä tarvittiin, ennen kuin tulevien töiden laajuus ja hinta oli jollain tavalla arvioitu. Viraston virallisten ohjeiden ja Satu Mikkonen-Hirvoselta saatujen epävirallisempien neuvojen mukaan kahdet hakemuslomakkeet tulivat lopulta täytetyiksi määräajassa. Maanomistajan valtakirjakin sai allekirjoituksensa, kun seuran puheenjohtaja suunnisti kohti syyspimeällä pellolla eteneviä traktorin valoja ja taivoitti isännän juurikkaannostosta.

Yhteisöllisyys on valttia

Avustushakemuksen työsuunnitelman otsikkoon löytyi hienolta kuulostava lainaus (olikohan suoraan jostain Museoviraston seminaariohjelmasta?): *muinaisjäännöksen fyysisen ja informatiivisen saavutettavuuden parantaminen*. Suomeksi sanottuna tavoitteena on saada kesän aikana Penimäen ja Rekottilan kulkureitit kuntoon ja opastaulut paikoilleen ja pitää alkusyksystä "avoimien polkujen päivä" kaikelle kansalle ja erityisesti koululuokille. Kuulin jälkikäteen, että tämä (niin muodikkaan) yhteisöllisyyden huomioiminen oli eduksi hakemuksellemme.

Jaettavana oli yhteensä 150 000 € veikkausvoittovaroista Museovirastolle ohjattua rahaa, ja saamani tiedon mukaan 40 hakemuksen yhteismäärä ylitti tuon summan. Haettujen avustusten koko vaihteli muutamasta satasesta

noin 20 000 euroon. Paimio-Seuran anoma avustus oli maltillista keskiluokkaa, mutta suuri summa vapaaehtoisuudella pyörivälle pienelle yhdistykselle.

Aivan viime vuoden lopussa saimme iloita kahdesta avustuspäätöksestä, joiden mukaan lähes koko anottu summa oli myönnetty molemmille kohteille. Paimio-Seura sai päätöksen ensimmäisten joukossa, viimeisimmät tehtiin vasta huhtikuussa.

Teoriasta käytäntöön ja maastoon

Nyt keväällä, kun hoitotöissä ollaan jo hyvässä vauhdissa, tiedän, mitä hakemuksessa olisi pitänyt ottaa huomioon. Vaikka kyse on vain pienestä hankkeesta, siinä olisi pitänyt huomioida koordinaattorin tai suunnittelijan työ samalla tavalla kuin esimerkiksi opastaulujen suunnittelu ja puuston raivaus. Avustusehdot määräävät yksikantaan, että avustuksen hakija (tässä tapauksessa Paimio-Seura) ei voi laskea omasta työstään, vaan kaiken palkkatyön pitää olla ostettua. Edellytetään siis, että hakija ei voi olla myös asiantuntija/ammattilainen, joka pys-

tyisi tekemään tietyn työn itse, paitsi talkootyönä.

Hakemukseen kirjasin suunnittelun talkootyöksi, ja kuvittelin, että porukalla kuljemme maastossa ja yhdessä suunnittelemme. Näin teimmekin, mutta unohtui, että lisäksi jonkun pitää kirjata kaikki suunnitelmat ylös ja panna ne toimeen, etsiä hevosmetsurin kanssa, käydä heidän kanssaan läpi kohteet ja suunnitelmat, soittaa puhelut, kirjoittaa sähköpostit ja tiedotteet... Aivan kaikkea ei vielä edes löydy googlettamalla, vaan edelleen tarvitaan myös verkostoja, joiden kautta saattaa esimerkiksi läheltä löytyä sopiva ammattilainen.

Halusimme hankkeen pikaisesti käyntiin, jotta puiden raivaus ja poiskuljetus ehditään tehdä talven aikana – emme arvanneet, että pakkasta ja polven korkuisia hankia riittäisi huhtikuun puoliväliin. Ensimmäinen ArkeoSport-porukan suunnitteluretki Rekottilaan tehtiin tammikuisena sunnuntaina, kun mittari näytti keskipäivän matalassa auringossa -24 astetta. Näkymät rökkiöiltä olivat silloinkin upeat, ja termarin kahvi lämmitti mukavasti.

Arkeologian harrastajia tutkimassa myrskyn kaataman puun juurakkoa Penimäessä. Taustalla näkyvän rökkiön A.M. Tallgren tutki 1920-luvulla. Löytöjä ei tullut esiin kummassakaan tapauksessa. Kuva Jaana Riikonen.

”Ei mitään helppoa rahaa”

Näin totesi hankkeemme valvojaksi nimetty Satu Mikkonen-Hirvonen hoitoavustuksesta. Hänen kanssaan pidetyn palaverin jälkeen oli lupa hakea kirjallisesti Museovirastolta avustuksen maksatusta. Suosituksen mukaisesti avustusrahaa varten avattiin erillinen tili, jota hoitaa henkilö, joka ei ole seuran hallituksessa eikä saa palkkaa avustusrahoista. Outoa on, että tälle täysin ulkopuoliselle henkilölle ei saa korvata maksuliikenteen hoidosta koituvia kuluja hankkeen ra-

hoista. Myöskään matkakuluja ei korvata, esimerkiksi kimpakyydillä hoitokoh-
teelle kuljettaessa kuski ei voi laskuttaa kilometrejä. ”Vähäisiin talkookustan-
nuksiin”, kuten evästarpeisiin avustus-
ta sen sijaan saa käyttää. Toukokuun
ensimmäisenä lauantaina näin tehtiin-
kin, kun harrastaja-arkeologit tutkivat
myrskyn kaatamien puiden juurakot
Penimäessä ja Rekottilassa. Kiitos
avusta kaikille rapsuttelijoille! Parasta
hoitohankkeessa onkin ollut hyvin su-
junut yhteistyö eri tahojen kanssa sekä
havainto, että muinaisjäänöksillä on
antoisaa ulkoilla kaikkina vuodenai-
koina.

Tässä vielä kootut vinkit:

- Tutustu muinaisjäänöskohteeseen hyvin jo ennen avustushakemuksen täyttämistä, ota kuvia.
- Kysy ensimmäiseksi maanomistajalta lupa ja ole häneen yhteydessä jatkossakin.
- Tee suunnitelma, jossa on määritelty, milloin ja mitä tehdään, kuka tekee, mitä maksaa.
- Hanke tarvitsee organisaattorin, joka pitää langat käsissään, kirjaa muistiin ja panee toimeen.
- Pidä ’hoitopäiväkirjaa’ (kuka, missä, milloin, mitä?), ota työkuvia.
- Kirjaa kaikki henkilöt, jotka ovat jollain tavalla osallistuneet hankkeeseen. Heidät on mukava kutsua katsomaan tuloksia, kun on valmista.
- Kannonnokassa nautitut pullakahvit edistävät kaikkien maastohankkeiden sujuvuutta.

Tule mukaan

Turun maakuntamuseon ystävien

Arkeologian jaoston toimintaan!

Kysy lisää Lauri Viinikkalalta
puh. 040 7679 085
laalvi@utu.fi

Turun maakuntamuseon ystävät on vuonna 1983 perustettu lähes 400 jäsenen varsinaissuomalaisten museoiden ystäväyhdistys. Yhdistyksessä toimivat *arkeologiajaosto*, *matkajaosto* ja *taidejaosto*, jotka järjestävät suosittuja tutustumiskäyntejä ja retkiä kulttuurikoh-
teisiin lounaisessa Suomessa sekä matkoja koti- ja ulkomaille. Yhdistys harjoittaa myös tiedotus- ja julkaisutoimintaa sekä järjestää koulutus- ja esitelmätilaisuuksia. Ritariklubin ja Kulaisen omenan killan kanssa tehdään yhteistyötä.

sihteeri Heimo Kumlander
heimo.kumlander@elisanet.fi
puh. 040 5934 021

Mitä mieltä

Arkeologia nyt! Arkeologi nu!

-lehestä?

Palautetta,

ideoita,

aineistoa?

Lähetä viesti arkeoinfo@gmail.com

PAIKANNIMET MAISEMASSA

Eeva Raike

Nimet ovat historiamme vanhinta dokumenttiaineistoa ja arvokasta kulttuuriperintöämme. Paikannimet ovat viesti menneestä nykyaikaan, ja ne ovat pala paikallista kulttuuria ja historiaa. Paikannimiin sisältyy paikkakunnan kollektiivinen muisti ja kulttuuriperintö. Tämän vuoksi niitä pitää arvostaa, suojella ja säilyttää.

On itsestään selvää, mutta muistamisen arvoista, että paikannimiä voidaan muodostaa vain niistä sanoista, jotka kuuluvat tai kuuluivat nimenkäyttäjyhteisön sanavarastoon. Vanhat suomalaiset paikannimet voidaan jakaa miltei poikkeuksetta kahteen ryhmään: luontonimiin ja talon tai kylän nimiin. Vaikka jokin nimessä esiintyvä sana olisi myöhemmin hävinnyt, niin nimi saattaa toimia edelleen tehtävässään.

Paikannimissä, kuten elämässäkin, vallitsee sukupolvien välinen kuilu. Joskus tämä piirre tekee paikannimistä lähes käyttökelvottomia, koska kieli ja paikat muuttuvat. Paikannimethän syntyvät, tai ainakin ennen syntyivät, sen vuoksi, että niiden käyttäjät tiesivät puhua samoista asioista ja paikoista. Paikannimien pitäisi ohjata kulkijaa. Kulkemisen kannalta tärkeät paikat, kuten vesireitit, ovat saaneet nimensä ensimmäisenä.

Nimistöntutkimus sai alkunsa 1800-luvulla etymologisena tutkimuksena. Samalla havaittiin, että paikannimistö oli hyvä kielihistoriallisen tutkimuksen lähdeaineisto Keski-Euroopassa. Kielihistorioitsijoiden mielenkiinto suuntautui luonnollisesti vanhoihin, alkuperältään hämärtyneisiin nimiin ja niiden etymologisen alkuperän selvittämiseen. Tämä nimiä selittävä, filologinen tutkimus on monella taholla edelleenkin nimistöntutkimuksen vankkaa ydintä.

Arkeologisessa sekä humanistisessa ympäristötutkimuksessa paikannimitutkimusta on käytetty melko vähän. Erilaisissa maastointoaineistoissa kiinnitetään huomiota peruskarttojen muun muassa Linna-, Lapin- alkuisiin nimiin, mutta nimistöjen hyödyntäminen ei ole järjestelmällistä. Lisäksi peruskarttojen tai maastokarttojen tila rajoittaa paikannimien määrää. Koska kartoissa pitää näkyä paljon muutakin, niin niitä ei ole voinut kuorruttaa ylen määrin paikannimillä. Koko peruskartastoon on otettu mukaan noin 800 000 paikannimeä.

Mistä näitä vanhoja paikannimiä voi löytää?

Tärkein paikannimien löytöpaikka on Kotimaisten kielten keskuksen Nimiarkiston paikannimikokoelma. Kokoelmissa on nykyisin noin 2,7 miljoonaa alkuperäistä tai niihin rinnastettavaa, pitäjittäin järjestettyä nimilippua Suomesta ja lähialueilta. Lisäksi

paikannimet on järjestetty myös teemoittain. Suomen osuus kokoelmiin tallennetuista on noin 2 250 000 nimilippua. Suomen- ja saamenkielisistä perinteisistä paikannimistä on laitoksen arvion mukaan kerätty arviolta 95 %, ja keruutyö jatkuu edelleen. Korttiossa on jo 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa kerättyjä paikannimiä. Kuitenkin vasta toisen maailmansodan jälkeen kerätty paikannimet on paikannettu kokoelmissa oleviin karttoihin kortissa olevien numeroiden mukaan.

Yhtenä hyvänä paikannimipankkina ovat vieläkin paikkakunnalla pitkään asuneet ihmiset, joiden muistissa saattaa olla säilynyt monia menneisyyteen viittaavia paikannimiä, joita ei ole kirjattu mihinkään. Nimet ovat kulkeneet perimätietona sukupolvelta toiselle. Ne saattavat olla vielä pienen piirin käytössä, mutta laajemmin niiden käyttö on unohtunut. Näin esimerkiksi tuli Sauvossa 1970-luvulla arkeologi Kimmo Seppäsen tietoisuuteen aivan Sauvon keskustan tuntumassa olevan mäen nimi. Paikallinen vanha mies kertoi, että mäkeä on ennen muinoin kutsuttu Kalmasmäeksi, mutta vähitellen nimi oli jäänyt pois käytöstä.

Kolimäki
kolimäki :-mäel

Kiukainen, Panelia, Kahalankulma
(1134 05: 29/97)

Mäki Kahalankulmalla. Mäellä on poltettu joskus paljon kolia, josta saanut nimensä. Mäen halki kulkee kolimäki (1134 05: 29/97 10), joka on saanut nimensä mäen mukaan.

koli appell. = hiili

Kiukainen
Päivi Lavonen
1936

Kotimaisten kielten keskuksen paikannimiarkiston paikannimilappu Kiukaisten Panelian Kahalankulmassa olevasta Kolimäestä.

Kolmas tärkeä paikannimilähde on vanhat kartat. Karttoja on tehty Suomessa jo 1600-luvun loppupuolelta lähtien. Tällöin maakirjakarttoja laadittiin ja niihin lisättiin myös paikannimiä. Koska maanmittarit olivat kohtaisin Ruotsista, niin paikannimet on merkitty ruotsiksi tai osin suomeksi, esim. lambi=lampi.

Tärkein karttamateriaali nimistön kannalta on erilaiset uudistusarkiston kartat. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto sisältää maanmittaus-toimituksissa eli iso-, uus- ja muissa jakotoimituksissa syntyneitä renovoituja eli puhtaaksi piirrettyjä maanmittauskarttoja ja niihin liittyviä asiakirjoja. Näiden läpi käynti on nykyisin helppoa, koska Kansallisarkisto digitoi karttamateriaaliaan nopealla tahdilla. Digitoituja karttoja voi tutkia omalta tietokoneeltaan suurentamalla niitä niin, että kaikki tekstit, esimerkiksi paikannimet, ovat helposti luettavissa.

Pohdintaa kalmistoon viittaavista nimistä

Juha Ruohonen ja Ville Laakso ovat kirjoittaneet artikkelin ”Itäsuomalaisia hautapaikkoja nimistössä ja maastossa”. Inventoinneissaan he ovat pyrkineet kiinnittämään huomion hautapaikkoihin viittaaviin paikannimiin. Kalma-, kalmo-, kalmu-alkuisia paikannimiä on Suomessa paljon. Etymologisen sanakirjan mukaan kalma tarkoittaa etupäässä hautaa tai hautapaikka. Tämän lisäksi se tarkoittaa myös kuollutta, tautia tai manalaa.

Harvaanasutussa Itä-, Keski ja Pohjois-Suomessa erilaiset kalmu-, kalma-, kalmistosaaret ovat historiallisen ajan paikkoja, jonne hautaaminen tapahtui 1500-luvulta 1700-luvulle saakka ja Lapissa peräti 1800-luvulle. Luterilainen kirkko vaati vainajien hautaamista siunattuun maahan. Harvaanasutulla alueella matkat kirkolle ja kirkkomaalle olivat pitkiä ja vainajia haudattiinkin alun perin väliaikaisesti näille saarille. Kuitenkin monille nämä paikat jäivät lopullisiksi hautapaikoiksi.

Länsi- ja Etelä-Suomessa on säilynyt joitakin kalmistoon viittaavia paikannimiä, esimerkiksi Nousiaisten Kalmamäki, Uudenkaupungin Kalannin Kalmumäki, Sauvon Kalmasmäki ja Laitilan Kalmanloukas. Näissä jokaisessa on rautakautinen kalmisto. Kalmanloukaassa on rautakautisen kalmiston lisäksi sijainnut arvelujen mukaan 1230-luvulla rakennettu kaikille pyhille pyhitetty kirkko, joka on jäänyt pois käytöstä ja rappeutunut 1500-luvulla.

Nousiaisten Kalmamäki on keskiaikaisesta kirkosta noin 300 metriä etelään ja Sauvon Kalmasmäki noin 500 metriä kirkosta länsilounaaseen. Periytykö kalmistoon viittaava nimi näiden neljän kohdalla rautakautiseen hautapaikkaan vai johonkin nuorempaan kerrostumaan, ei ole tiedossa. Kuitenkaan Nousiaisten Kalmamäestä, Sauvon Kalmasmäestä ja Uudenkaupungin Kalannin Kalmumäestä ei tunneta mitään historialliseen aikaan viittaavia hautalöytöjä. Onko nimi periytynyt esihistorialliselta ajalta vai ovatko historiallisella ajalla asuneet

ihmiset esimerkiksi kaivamalla löytäneet luita ja esineitä, ja tämän takia alkaneet nimittää niitä hautapaikkaa tarkoittavalla nimellä?

Hiiden vaiheita

Suomessa on paljon myös hiisi-alkuisia paikannimiä. Alkujaan hiisi tarkoittaa pyhää metsää, kultti- ja uhripaikka sekä kalmistoa. Kalmisto merkityksessä sanaa on käytetty ainakin Suomessa ja Virossa. Myös pyhästä hauta-alueesta tai helvetin kaltaisesta paikasta saatettiin puhua hiitenä. Hiisi-alkuisia paikannimiä on mm. Hiidenmäki, Hiidenvesi, Hiidenmaa. Näitä nimiä on usein alueilla, joilla on esihistoriallisiin maanviljely-yhteisöihin liittyvien muinaisjäännösten keskittymiä. Yhtenä esimerkkinä on Jämsän Hiidenmäellä sijaitseva rautakautinen asuinpaikka ja kalmisto. Rautakautisten muinaisjäännösten lisäksi mäellä sijaitsee myös kivikautinen asuinpaikka.

Kansan parissa on kutsuttu isoja pronssikautisia kiviröykkiöhautoja hiidenkiukaiksi. Myös jääkauden aikana muodostuneita syviä sileäreunaisia kuoppia kutsutaan hiidenkirnuiksi. Nämä nimet eivät liity mitenkään näiden syntyhistoriaan, vaan ovat historiallisten ihmisten tuntemattomille ilmiöille antamia nimiä. Tässä yhteydessä hiisi tarkoittaa jättiläistä tai peikkoa, joka isokokoisena ja voimakkaana pystyi rakentamaan talonsa lämmittämiseen suuren kivikiukaan ja tarvitsi kirnuamiseen syvän kirkun.

www.arkeoinfo.net

Arkeologian harrastajien infosivut • Kaikkea arkeologiaan liittyvää
osallistuttavaa, koettavaa, nähtävää, kuultavaa, luettavaa

Monilla paikkakunnilla on kerätty tarinoita hiisien tai jättiläisten tekemisistä alueella. Yksi näistä on entisen Lapin kunnan alueelta kerätty tarina kirkon rakentamisesta. (Tarina on tässä vapaasti kerrottu).

Tarinassa ihmiset ja hiidet eli jättiläiset kilpailevat kirkonrakentamisesta ja palkkiona on alueen herruus. Kirkon valmistuttua piti soittaa kelloa, mikä osoitti kirkon valmistuneen. Hiidet aloittivat kirkon rakentamisen nykyisin tunnetulle Sammallahtenmäelle perustamalla kunnan lattian. Ihmiset pohtivat, miten voittaisivat hiidet ja päättivät laittaa kellon kolmen hirren varaan roikkumaan ja sen jälkeen soittivat kelloa. Tässä vaiheessa hiiden olivat rakentaneet vasta kivilattian. Hiidet suuttuivat ja heittivät kiviä ihmisten rakennusprojektin suuntaan ja lähtivät pois. Tämän jälkeen hiisiä ei alueella ole nähty ja heidän kirkonrakentamisprojektistaan jäi jäljelle kiviperusta, joka nykyisin tunnetaan Kirkonlaattiana.

Tällaiset tarinat ovat selittäviä tarinoita, joissa käy ilmi mitä ja/tai miten ympärillä oleva, esimerkiksi tässä tapauksessa laaja kiviperusta, on syntynyt.

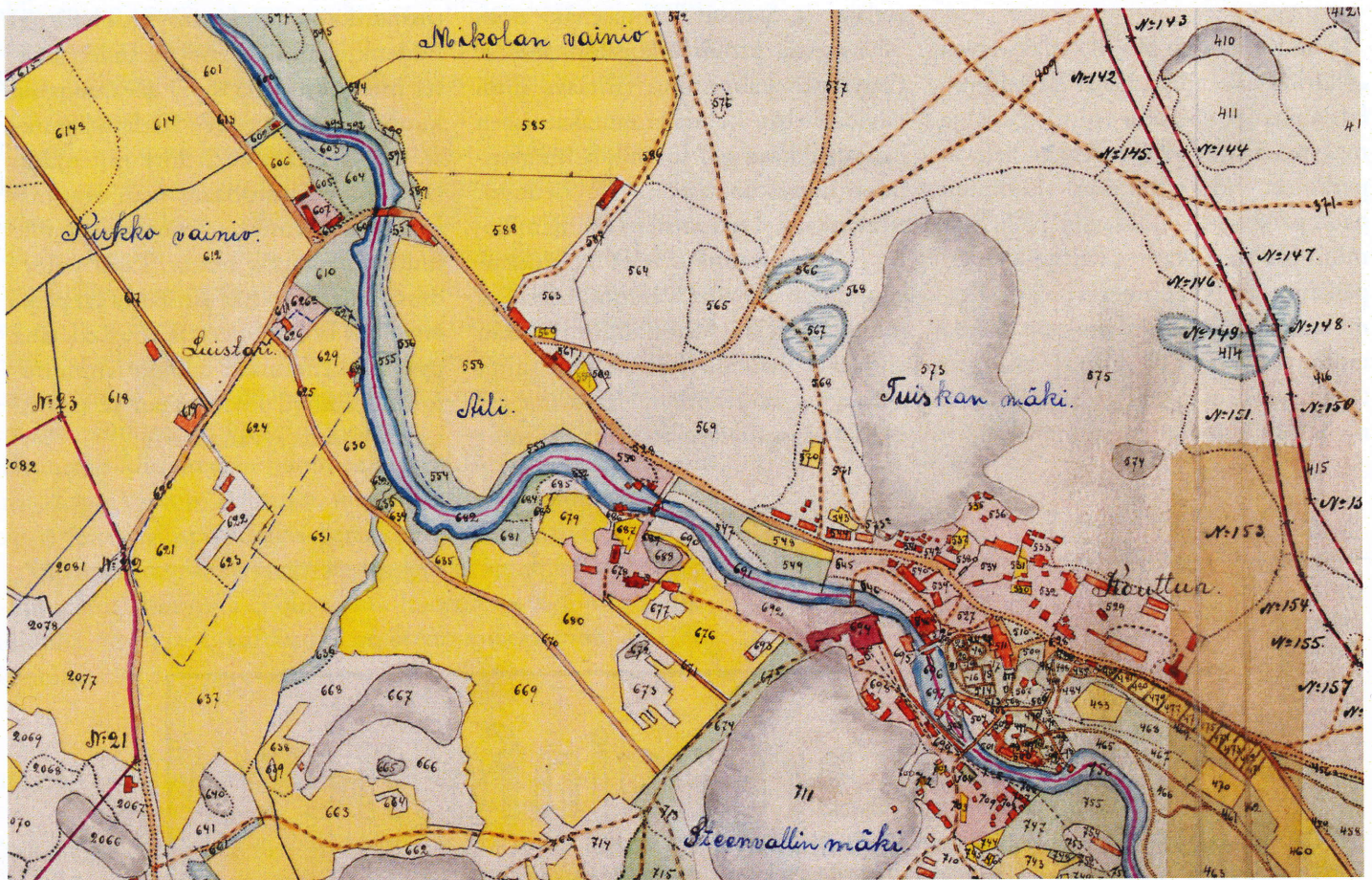
Historiallisia paikannimiä

Historiallinen menneisyys on jättänyt monet jälkensä paikannimiin. Yleiset paikannimet, mm. Myllymäki, Myllykoski, Riihimäki, Suulimäki ja Pajamäki kertovat monesti siitä, mitä paikalla on ollut tai mitä siellä on tehty. Tällaisten nimien lisääminen vanhoihin karttoihin antaa täydentävän kuvan ympäristöstä ja maisemasta. Myllyjen paikat ovat olleet varmaan-kin hyvin pitkään samoja. Hyvä tuulinen mäki on jo hyvinkin varhain valittu myllymäeksi. Myös joessa olevat hyvät kosket on valjastettu jo varhain myllyä varten. Pajat ja riihet rakennettiin kylistä ja muista rakennuksista irrallleen palovaaran takia ja uskon, että

niiden paikat ovat olleet melko vakiintuneita vuosisatoja.

Historialliselta ajalta peräisin olevat paikannimet kertovat ja täydentävät vanhojen karttojen antamaa kuvaa alueen ympäristöstä ja maisemasta. Maakirjakarttoihin ja tiluskarttoihin on merkitty kylätontit, tiet, verotettavat tilat peltoineen ja niittyineen, myllyt ja sillat, mutta paikannimiä on vähän. Isojakokartoissa on jo paikannimiä, jotka ovat yleensä luonnonkohteita.

Kaikki maanjakoon liittyvät kartat (mm. isojako-, uusjako-, halkomis- ja rajankäyntikartat) ovat mielenkiintoinen paikannimilähde. Kauttuaa koskeva kartta kalaveden rajankäynnistä Pyhäjärvellä nimeää kaikki kartassa olevat saaret sekä kalastukseen ja rajoihin tärkeät kohdat. Toinen mielenkiintoinen Kauttuaa koskeva kartta on vuoden 1909 isojaonjärjestely kartta, johon on kartan valmistumisen jälkeen merkitty Kauttuan ja Luistarin läheisyyteen Kirkkovainio niminen

Kartta Euran Kauttuasta, jossa mustekynällä kirjoitettu vasemmalla olevan pellon kohdalla Kirkko vainio. Kansallisarkisto, Euran Kauttuan isojaonjärjestelukartta vuodelta 1909.

peltoalue. Vanhemmissa kartoissa nimeä ei ole. Tarinat kertovat, että alueella olisi sijainnut joskus kirkko, mutta sen sijainnista ei ole tarkempaa tietoa. Onko nimi lisätty jälkeempään paikallisilta saatujen tietojen perusteella vai miksi?

Paikannimien säilyminen

Paikannimien säilymiseen vaikuttavat useimmiten käyttäjäpiirin luonne ja koko, jotka taas ovat riippuvaisia yhteiskunnan luonteesta ja rakenteesta. Rakenteellinen verkko, joka on säilyttänyt paikannimet, on hajoamassa. Entisajan maatalouteen

ja kalastukseen liittyvä nimistö häviää, koska niiden merkitykset ovat yhteisössä hävinneet. Ennen paikannimet opittiin suullisesti, varsinkin pienten piirien käyttämät nimet, ja näin on varmaan myös nykyisin. Kuitenkin nykyisin yhä yleisemmin nimet omakсутaan kirjallisista lähteistä. Karttaan painetut vain harvojen käyttämät nimet voivat saada laajankin käyttäjäkunnan. Kartojen avulla nimet eivät vain säily vaan saavat uutta elinvoimaa.

Maailman muuttuessa nimet muuttuvat. Ruotsalainen Jan Paul Strind haluaa, että paikannimet nähdään osana laajempaa kokonaisuutta. Hän havahduttaa meidät ajattelemaan, kuinka tärkeää nimistötutkimuksessa

on ymmärtää koko sen kulttuurisen ja yhteiskunnallisen ympäristön merkitys, missä paikannimet elävät.

Lähteitä:

Ainiala, Terhi & Saarela, Minna & Sjöblom, Paula 2008. Nimistötutkimuksen perusteet. Tietolipas 221, SKS.

Ainila, Terhi & Saarela-Maunumaa 2006. Nimistötutkimus yhä monitieteisempää. www.kotikielenseura.fi/virtta-ja/hakemistot/jutut/2006_99.pdf.

Fingeroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen Ulla-Maija (toim.) 2006. Muistitietotutkimus. Tietolipas 214, SKS.

Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila, Seppo (toim.) 1982. Kerptomusperinne. Tietolipas 90. SKS.

Laakso, Ville & Ruohonen, Juha 2009. Begravningsplats i skogen – itäsuomalaisia hautapaikkoja nimistössä ja maastossa. Maasta, kivistä ja hengestä. Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia.

Strind, Jan Paul 1999. Kulturlandskapets språkliga dimension. Ortnamnen. Riksanantikvarieämbetet.

Leena Mattila: Naantalin luostarin kirkkomaa. Historiaa ja tarinaa. Nådendals kyrkogård. Historia och berättelser. Vallis Gratiae-yhdistys ry: Naantali 2012. 424 s.

Eva Ahl-Waris

Detaljrik djupdykning i Nådendals minnes- kultur

IFJOL utkom en bok, som läkaren och Nådendalsguiden Leena Mattila arbetat på i flera år: ett digert opus om Nådendals kyrkogård och området kring kyrkan med dess minnesmärken. I sitt förord hänvisar Mattila till hembygdsårleken, som den största orsaken till verkets tillkomst.

Det måste ha varit ett tungt skäl, eftersom boken, som presenterar Nådendals invånare och kulturhistoria genom en blick på kyrkogårdens gravstenar och andra minnesmärken, verkligen är ett personhistoriskt storverk, som vittnar om ett enormt forskningsintresse. I samband med de personhis-

toriska uppgifterna ger Mattila en god kulturhistorisk bakgrund till hela stadsens och bygdens historia.

BOKEN innehåller även två artiklar skrivna av Jouko Sjöberg (*om själva historien kring kyrkogårdens anläggning och utvidgningar*) och Kari Uotila (*om kyrkan, som han under de senaste två decennierna utforskat arkeologiskt såväl på in- som på utsidan*). Några ord kunde dock ha sagts om gravarna i kyrkan och de senaste arkeologiska utgrävningarnas resultat i korthet. Artiklarna bildar ändå som sådana en läsvärd bakgrund till själva kyrkogårdens och det

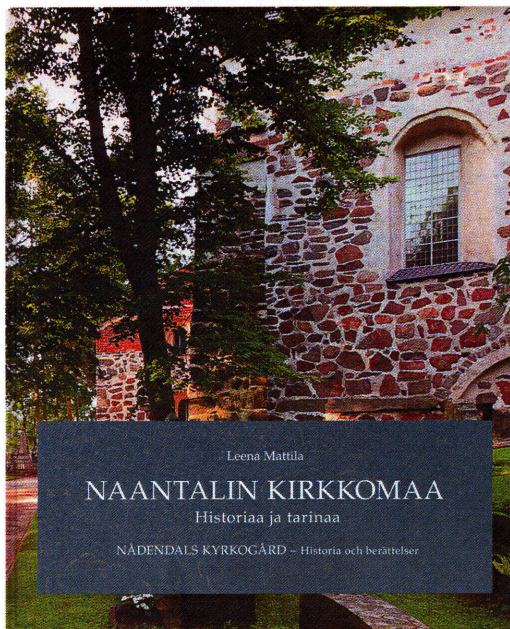
forna klosterområdets minnesmärken, och till rösterna som ekar från gravstenarna.

Kartorna, som förevisar de olika delarna av kyrkogårdens område, är goda och väl utformade. Mattilas material och texter fungerar alltså utmärkt som en guide till kyrkogården, som en kulturhistoriskt betydande plats.

Den svenska översättningen gjord av museichefen Anne Sjöström på slutet är även fin – det är trevligt att se att våra två språk utkommer inom samma pärmar och tjänar olika folkgrupper vid sidan av våra nordiska grannar – samma grupper som fungerar i his-

torien, i detta fall exempelvis på gravstenarna under århundradenas lopp, sida vid sida.

FRÅGOR kring minneskultur, monumentresningar och gravgårdar är för tillfället mycket trendigt. Mattila kunde därför ha ägnat några ord till kyrkogårdar som kulturhistoriska minnesplatser överlag, eftersom det återigen är aktuellt – dylika guider har utkommit redan i över hundra år, från exempelvis Emil Nervanders guide till Åbo gamla kyrkogård (*På skansen, Forselius 1888*), de senare i raden utgivna av bland annat Carl-Jacob Gardberg (*Maan poveen, Schildts 2003*), Liisa Lindgren (*Memoria, SKS 2009*) och Marja-Terttu Knapas med flera (*goda litteraturtips finns t.ex. här: <http://www.tie.to/hautausmaat/>*).

Dessa verk har antagligen spelat en viktig roll som förebilder för Mattila, men detta kunde hon även gärna ha lyft fram och löagt till sina egna synpunkter.

DEFINITIONER på monument och minnesmärken av olika typ, som samsas på en kyrkogård i Finland idag, kunde även ha diskuterats i korthet, eftersom dessa teman är enormt intressanta och viktiga, inte minst på grund av att det i dagens läge till och med produceras elektroniska minnesplatser, och gravstenar, på webben.

Temat ligger alltså enormt väl i tiden igen. Kanske detta verk kunde utkomma i elek-

SINUSTA HUOLEHTIEN!

AVOINNA:

MA-PE 9-19

LA 9-15

HEINÄKUUSSA MA-PE 9-17, LA 9-13

PITKÄPELLONKATU 2, 20900 TURKU

PUH. 02-284 4666

www.hirvensalonapteekki.fi

Vanhalinnassa eletään muutosten aikaa. Tämän vuoden alussa päärakennuksen kellarikerroksessa aloitettiin laaja remontti, jonka myötä vanha arkeologinen näyttely purettiin pois. Kellarikerros remontoidaan kokonaan ja tilat otetaan monipuolisesti sekä näyttely- että asiakaskäyttöön. Sisäänkäynti päärakennuksen museonäyttelyihin muuttuu kellarikerrokseen, vanhaan autotalliin, johon tehdään myös museokauppa. Arkeologinen perusnäyttely uusitaan kokonaan.

Arkeologisessa näyttelyssä tullaan keskittymään Varsinais-Suomen esihistoriaan ja keskiaikaan teemojen kautta. Luonnollisesti näyttelyssä esitetään laajasti myös Vanhalinnan omien muinaisjäännösten, Linnavuoren ja Aittamäen kalmiston, monipuolisia tutkimustuloksia.

ARKEOLOGISEN näyttelyn perusajatuksena on kokemuksellisuus ja osallistavuus. Näyttelyn teemat ja tehtävät liitetään tiiviisti yhteen niin Vanhalinnan Linnavuoreen, Aittamäen kalmistoon, Aurajokilaakson kansallismaisemaan ja arkeofyytteihin kuin

tronisk form som en webbsida? Det skulle tjäna Nådendal och Finlands kulturhistoria och minneskultur, och säkert fungera utmärkt!

Man behöver nämligen inte enbart ha boken med sig som en guide till en vandring på kyrkogården – dess omfattning och informationsvärde är så stort att den går väl att studera hemifrån, som en djupdykning i Nådendals minneskultur och kulturhistoria.

BOKEN är illustrerad med en del fotografier av begravingar och kyrkogården från forna tider. Fler bilder och gärna i färg hade kunnat göra verket ännu finare, men det är naturligtvis även en kostnadsfråga. Personhistoriska bilder av de nämnda gestalterna hade dock kunnat vara goda tillskott till texterna över dessa färggranna personligheter. Det hade dock tagit lång

tid att samla dylika bilder, men kanske inför en webbversion?

Faktarutor över mer berömda kulturpersoner hade även varierat layouten i läsvänlig riktning, kanske här varvat med fotografier etc. Ingresserna med liten text kunde väl ha hellre varit digrare faktarutor, eftersom de innehöll mycket intressant information.

SUMMA summarum: Leena Mattilas bok om Nådendals kyrkogård är ett läsvärt, personhistoriskt storverk sanknutet till minneskultur i en liten och anrik finländsk stad.

Ett litet monument blev dock glömt: minnesplaketterna på kyrkans dörr, som lades upp till jubileet 1943. De donerades av amos Anderson och hänvisar även dessa till klosterminnet. Men dylika glömda minnen och andra anekdoter kan väl ingå i en se-

nare version av verket, vare sig det blir i bokform eller elektroniskt. Kanske det kunde vara nästa projekt för Valis Gratiae-yhdistys? I varje fall är det fint att Mattila kunde utge detta informationsspackade verk genom dem. Verket är nämligen ett dugligt tillägg till kyrkogårdarnas historia i Finland överlag och det är bara att gratulera Nådendal för detta tillskott!

*Eva Ahl-Waris, fil.dr, Helsingfors,
eva@evaahl.fi*

Ahl-Waris är forskare postdoc kring klosterforskningens historia i Finland och Sverige. Hon skrev sin doktorsavhandling 2010 om historieberuket i Nådendal och monument och minnen anknutna till birgittinerna där.

Liedon Vanhalinnan uusi arkeologinen perusnäyttely

– osallistavuutta,

kokemuksellisuutta,

uusinta tietoa

ja tekniikkaa

myös Lounais-Suomen käsi- ja taidetallisuusoppilaitoksessa rakennettuun viikinkivene Helgaan, joka saadaan Vanhalinnan pihalle kesällä 2014.

MUSEOVIERAAT tarvitsevat neljää asiaa ollakseen tyytyväisiä museovierailuun: mielekästä tekemistä, onnistumisen kokemuksen, mahdollisuuden viettää aikaa ihmisten parissa sekä mahdollisuuden olla osa jotain suurempaa kokonaisuutta. Nämä toimivat uuden arkeologisen näyttelyn suunnittelun ja toteutuksen peruspilareina.

Näyttelyn keskeisiä tavoitteita ovat osallistavuus ja saavutettavuus. Saavutettavuus toteutuu fyysisesti itse tilassa, johon on esteetön kulku. Saavutettavuus on myös helposti saatavaa tietoa, joka toteutetaan näyttelyssä esinein, tekstein, valokuvoin, piirroksin, rekonstruktioin ja internetsivuoin. Käyttöön otetaan myös QR-koodit tai vastaavat, jolloin asiakas voi itse omal-

la älypuhelimellaan saada lisätietoa halumastaan asiasta. Tilaan tulee myös yleisöpäätteitä, joista saa halutessaan lisätietoa. Alle kouluikäisille lapsille suunnattu ”ajanvirta”-näyttely on lasten korkeudella ja esittelee esinepareja esihistoriasta ja nykypäivästä.

NÄYTTELYVIERAS halutaan haastaa kiinnostumaan muinaisen ihmisen elämästä osallistamalla kävijää kokeilemaan ja koskettelemaan. Näyttelyesineistä tehdään replikoita, joita saa kokeilla. Osallistaminen on myös erilaisten kurssien ja työpajojen järjestämistä, joihin arkeologia mui-

naistekniikoinen ja materiaaleineen antaa virikkeitä ja mahdollisuuksia. Näyttelyyn liittyvää opetusmateriaalia tehdään kouluille yhteistyössä Turun normaalikoulun kanssa ja myös aikuisille kohdennetaan oma museopedagoginen kokonaisuus.

Remontoitavista näyttely- ja koustiloista sekä arkeologisesta näyttelystä on tavoitteena tehdä sellaisia, joissa viihdytään, jotka ovat mielenkiintoisia ja virikkeellisiä, ja joissa voi viettää aikaa. Uusi arkeologinen näyttely tullaan avaamaan vuoden vaihteen tienoilla. Siihen asti Vanhalinnassa tehdään kovasti töitä niin remontin kuin näyttelyn parissa.

Hannele Lehtonen
Museopalvelupäällikkö
Liedon Vanhalinna

hannele.lehtonen@utu.fi
www.vanhalinna.fi

Luututkimus

Esimerkkinä Turun Julinin tontilta löydetty 1500 – 1600 -lukujen vainajat

Teksti ja kuvat: **Kati Salo**

Mikä on osteologi?

Osteologi on luututkimukseen erikoistunut arkeologi. Osteologeja eli luututkijoita ei kouluteta Suomessa ja siksi kaikki suomalaiset osteologit ovat hankkineet koulutuksensa ulkomailta, lähinnä Ruotsista ja Englannista. Osteologiset analyysit tehdään pääasiassa laboratoriossa, mutta osteologin mukanaolo erityisesti hautakautauksilla jo kenttätyöväihteessä on suotavaa. Luiden kaivamisessa on eduksi luuston anatomian ja osteologian perusteiden hallinta ja hyvä kärsivällisyys, sillä yhden vainajan varovaiseen esiinkaivamiseen, dokumentointiin ja nostamiseen menee noin yksi henkilötyöpäivä.

Hautakaivausten menetelmistä on tehty julkaisu, josta kiinnostuneet voivat saada lisätietoa: <http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/julkaisut/uutuudet>

Mitä vanhat luut kertovat?

Eläinosteologia tutkii ihmisen hyödyksi käyttämiä eläimiä eli ruokavaliota sekä muita hyöty- ja seuralaiseläimiä. Luista määritetään ensimmäisenä eläinlajit ja anatomiset osat, joista voidaan tehdä päätelmiä siitä, miten eläimiä on hyödynnetty. Onko esimerkiksi kyse ruoantähteistä, jolloin luut ovat liharikkaista osista luustoa tai onko kyse teurasjätteistä, jolloin luut ovat lihattomista ja vähälihaisista luuston osista?

Luihin jää myös merkkejä teurastuksesta ja paloittelusta. Myös kotieläinten koon kasvua niiden kesyttämisen jälkeen on tutkittu mittaamalla säkäkorkeuksia. Lisäksi kotieläinten ikä- ja sukupuolijakaumat kertovat siitä, miten eläimiä on hyödynnetty. Kotieläinten luista on myös mahdollista tunnistaa tautien merkkejä. Kerron niistä lisää ihmisluututkimuksen yhteydessä.

Mitä saadaan selville ihmisen luista?

Ihmisosteologia sen sijaan tutkii itse ihmistä. Ensimmäisenä selvitetään mitä luuston osia on säilynyt määrittäjänsä varten. Vainajan luut asetellaan tutkimuspöydälle anatomiseen järjestykseen, niistä tehdään luettelo ja yleensä myös väritetään säilyneet osat luurangon kuvaan havainnollisuuden vuoksi. Luustosta on mahdollista määrittää ihmisen sukupuoli. Lantio ja kallo ovat siihen parhaat kohdat.

Luustosta voi myös määrittää ihmisen kuoliniän. Esimerkiksi hampaiden puhkeaminen lapsilla on hyvin tarkka kuoliniänmäärittäjämenetelmä. Aikuisilla kuoliniän määrittämiseen käytetään muun muassa lantionluun osia, hampaiden kulumista ja kallonsaumojen kiinni kasvamista. Pituusarvion voi tehdä mittaamalla pitkiä luita. Esimerkkinä tässä artikkelissa on käytetty ns. Turun Julinin tontin luuaineistoa 1500-1600 -luvulta. Turun Julinin

Puolustusvamma kyynärluussa nuorena kuolleella aikuisella naisella. Tällainen vamma syntyy yleensä, kun kädet nostetaan suojaamaan kasvoja iskulta.

Kupan eli syfiliksen merkkejä (*ns. Caries sicca*) 1500-1600 -luvun kallosta Turun Julinin tontilta. Siinä vaiheessa kun luut alkavat reagoida tautiin, on tartunnasta aikaa jo ainakin viisi vuotta.

tontilla pituusarviot vaihtelivat noin 149:stä 186 senttimetriin. Miesten keskipituus oli noin 168 cm, kun se nyky-suomalaisilla on 181cm, Naisten keskipituus oli noin 157 cm, kun se nykyään on noin 167,5 cm.

Lisäksi luihin jää paljain silmin havaittavia taudin merkkejä hammassairauksista, nivelsairauksista, puutostau- deista (kuten riisitauti, keripukki ja

raudanpuuteanemia), tartuntataudeis- ta (kuten tuberkuloosi, lepra eli spi- taali ja syfilis eli kuppa), vammoista, kasvaimista ja synnynnäisistä poikkeaa- mista.

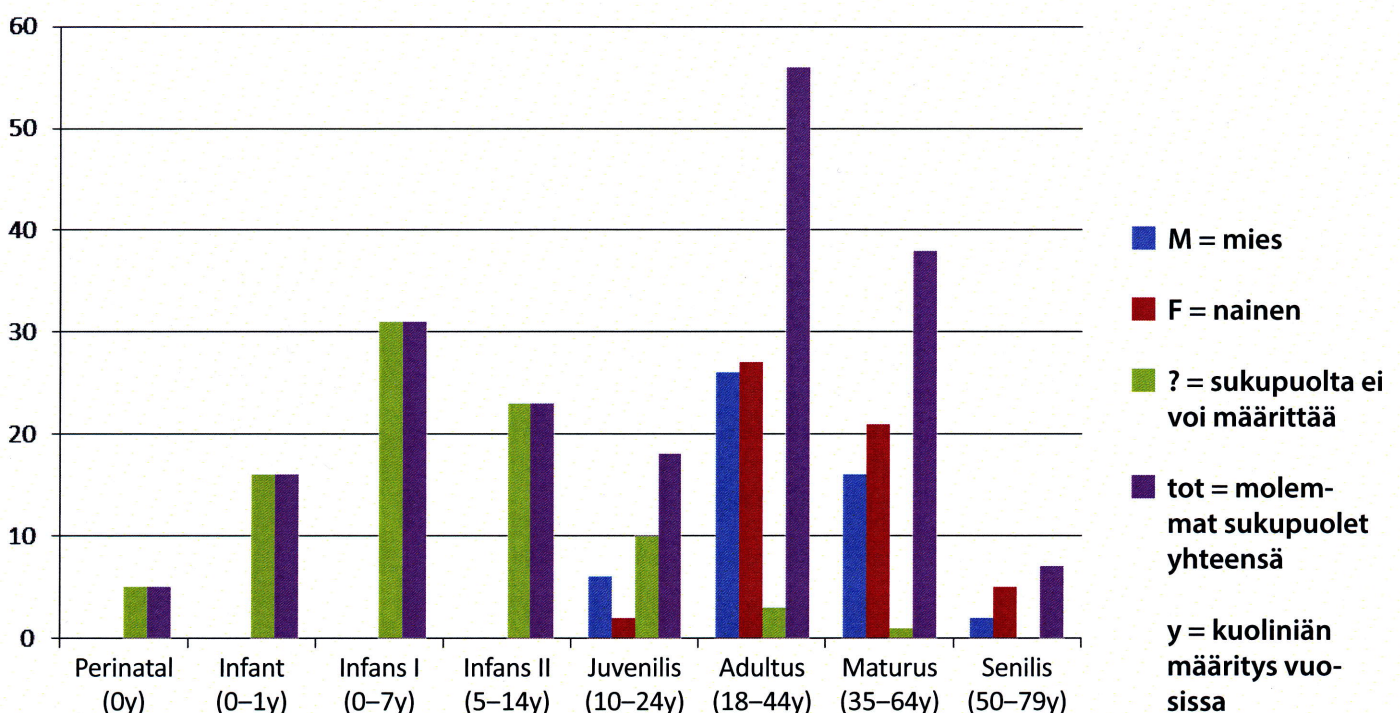
Olet mitä syöt periaatteen mukaan luista voidaan selvittää myös ravintoa ja alkuperää ns. isotooppianalyseillä. Lisäksi muinais-DNA tekniikan avul- la pystytään selvittämään itse ihmisen perimän lisäksi taudinaiheuttajien muinais-DNA:ta. Luustossa on myös paljain silmin havaittavia kantajal- leen täysin harmittomia perinnöllisiä

ominaisuuksia, joiden avulla voidaan tehdä päätelmiä rotu- ja sukulaisuus- suhteista.

Lihasten kiinnityskohdat luustossa kertovat lihasten käytöstä. Jopa am- mattiryhmiä on pystytty erottamaan luustossa olevien lihasten kiinnitys- kohtien avulla.

Mitä hyötyä luututkimuksesta on?

Arkeologia on ainoa keino saada tie- toja tautihistoriasta pitkällä, jopa tuhansien vuosien aikaperspektiivillä.

Turun Julinin tontilta on löydetty enemmän naisten kuin miesten luita. Se oli oletettavissa historiallisten läh- teiden perusteella.

Esimerkiksi lepra eli spitaali on tauti, joka on parhaillaan jäämässä historiaan, kun taas tuberkuloosi tekee uusia antibiooteille vastustuskykyisiä kantoja ja on edelleen maailman aikuisväestön yleisin kuolinsyy. Antibioottien keksimisellä on ollut merkittävä vaikutus esimerkiksi kupan eli syfiliksen vähenemiseen.

Suomessa on Porvoon tuomiokirkon vainajien luista eristetty tuberkuloosibakteerin muinais-DNA:ta. Tällä hetkellä tuberkuloosibakteerin DNA:n evoluutiota tutkiva ryhmä selvittää, miten DNA on muuttunut viimeisten 300 vuoden aikana ja olettaa saavansa tietoa siitä, miten bakteeri muuntuu nykyään ja tulevaisuudessa. Näin arkeologialla voi olla myös käytännön sovelluksia nykyihmisille ja tutkimus voi auttaa nykylääketieteen edistymistä.

Sitkeimmät taudinaiheuttajat pystyvät elämään maassa 150 vuotta, joten 1500-1600 -luvun kaivauksissa ei tarvitse suojautua niitä vastaan.

Osteoporoosin tutkimusta muinaisista luista Suomessa on tämän artikkelin kirjoittaja tehnyt yhteistyönä lääketieteen dosentti Outi Mäkitien johtaman tutkimusryhmän kanssa. Tutkimuksessa on mitattu kuoriluun ja hohkaluun tiheyden kasvua historiallisen ajan lasten luista mm. Julinin tontilla.

Tutkimuksessa huomattiin mm. yhtäläisyyksiä ja eroja verrattuna nykylasten luuston tiheyden kasvuun sekä tilastollisesti merkittäviä paikkakuntaakohtaisia eroja luiden tiheyksissä. Seuraavaksi pitäisi selvittää mistä nämä erot johtuvat, jotta saataisiin tietoa osteoporoosin kehittymiseen johtavista syistä.

▲ Osteoporoosia voi tutkia luustosta joko luuntiheyden tai kuoriluun paksuuden perusteella, mutta myös osteoporoosin aiheuttamien murtumien perusteella. Kuvassa murtuma selkänikamassa. Nikaman murtuminen ei tapahdu yhtäkkiä, vaan sen etuosa litistyy hitaasti. Osteoporoosille tyypillisiä murtumia ovat myös ranne- ja lonkkamurtumat.

◀ *Myositis ossificans traumatica* 30-40 vuotiaana kuolleella miehellä kertoo todennäköisesti pehmytkudosvammasta pohjelihaksessa, jonka seurauksena jänne on luutunut. Vammat ovat yleisempiä miehillä kuin naisilla.

▶ Nikamien yhdistyminen kynttilänvahamaisella muodostumalla eli DISH (*Diffuse Idiopathic Skeletal Hyperostosis*) vanhana aikuisena kuolleella miehellä kertoo yleensä runsaasta ravinnosta ja alkoholin käytöstä.

Kaarinan Ravattulan kylä sijaitsee vanhan Härkätien ja Turun ohikulkutien leikkauksen tuntumassa, Aurajoen pohjoispuolella, noin neljä kilometriä Turun tuomiokirkosta koilliseen. Vanhin asiakirjamaininta Ravattulan kylästä on vuodelta 1378. Ravattula on kuulunut keskiajalla niin sanotun suomalaisen oikeuden piiriin, joten sitä on pidetty viimeistään 1200-luvun lopussa perustettuna kylänä. Vanhasta ja vakiintuneesta asutuksesta kertoo myös se, että uuden ajan alussa Ravattula on ollut talomäärältään Kaarinan pitäjän suurin kylä.

Aiemmin oletettiin, sekä myöhempien jakokuntarajojen että alueen rautakautisen löydöttömyyden takia, ettei kylän asutushistoriassa päästäisi ilman katkoksia esihistorian aikakausille asti. Mainittua näkemystä voidaan kuitenkin jo nyt pitää täysin vanhentuneena.

Turun yliopiston arkeologian oppiaine on tutkinut Ravattulan aluetta vuodesta 2010 lähtien. Kaivaustutkimuksia, oppiaineen vuositteiset opetuskavaukset, on järjestetty jo kolmesti Ravattulassa sijaitsevilla Ristimäellä. Peltosaarekkeilla on tehty lisäksi täsmäinventointia ja Aurajokeen viettävillä pelloilla myös satunnaista pintapoimintaa. Tutkimuksissa alueelta on paljastunut runsaasti uusia sekä kiinteitä että irtaimia muinaisjäännöksiä, jotka ajoittuvat aina kivikauden periodeilta rautakauteen ja myös historialliselle ajalle. Koska tutkimuksia Ristimäellä ja sen ympäristössä tullaan yhä jatkamaan, saadaan lopullisia tuloksia sekä alueen esi- ja varhaishistoriasta kertovaa synteisiä vielä odottaa. Tässä artikkelissa käsitellään alueen menneisyyttä tutkimushankkeen tähänastisten havaintojen ja alustavien tutkimustulosten perusteella.

Katsaus Ravattulan muinaisjäännöksiin

Ennen oppiaineen aloittamia tutkimuksia Ravattulan kylän alueelta tunnettiin kiinteistä muinaisjäännöksistä keskiselle rautakaudelle ajoittuvia

Tutkimushistoriaa ja tuoreita havaintoja

Kaarinan Ravattula ja Ravattulan Ristimäki

Teksti ja kuvat Juha Ruohonen

ryötkiöhautoja, kivi- tai varhaismetallikautisia asuinpaikkoja sekä kuppikiviä ja -kallioita. Aurajokialueen rautakaudesta 1939 väitellyt myöhempi arkeologian professori Ella Kivikoski tutki jo 1940-luvun alkupuolella kaivauksin Vanhan Ravattulantien varrella Pähkinämäellä erään kookkaan, mutta melko matalan ryötkiöhaudan. Ryötkiöstä tuli esiin runsaasti löytöjä, joiden perusteella Kivikoski ajoitti mahdollisen kaksoishautauksen 400–500 -luvulle jKr. Ryötkiön reunalta löytyi myös selvästi nuorempi sekundaarihautausta tai kätkö, josta jäljellä oli viikinkiaikaisen miekan ponsi ja väistin. Tutkitun ryötkiön läheisyydessä tiedetään olevan myös muita ryötkiöhautoja, joista ainakin osa on päässyt tuhoutumaan.

Vuonna 1954 arkeologi Anna-Liisa Hirviluoto inventoi silloisen Kaarinan kunnan alueen muinaisjäännökset. Ravattulan uusista muinaisjäännöksistä hän löysi Aurajokeen viettävän peltoalueen keskellä sijaitsevalta laajal-

ta Ristimäeltä, mäkialueen lounaiskolkasta, todennäköisen hautaryötkiön. Paikka on sittemmin 1970-luvulla ilmeisesti jäänyt täytemaana tuodun savimassan alle, eikä sitä ole etsinnöistä huolimatta enää jälkeinpäin havaittu.

Ensimmäiset kuppikivet Ravattulan kylästä ja sen lähiympäristöstä löydettiin vasta 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Tuolloin alueelta tuli esille yksi tulkinnanvarainen ja neljä varmaa kuppikiveä tai -kalliota. Uhrikuppeja kivistä löytyi kylämäeltä, peltoaukealta sekä peltoalueen metsäsaarekkeilta. Kuppeja löytyi myös kauempaa ohitustien pohjoispuolelta mahdollisen tuhoutuneen hautaryötkiön läheisyydestä.

Lähialueen kivikautisista tai varhaismetallikautisista kohteista mainittakoon Ristimäestä noin 200 metriä pohjoiseen pellon laidassa sijaitseva löytöalue, josta on tullut esiin epineoliittisiksi tulkittuja saviastianpaloja, piitä ja savitiivistettä. Tästä parisataa metriä pohjoiseen, peltoaukean vastakkaisella puolella, sijaitsee Rantatöy-

Ristimäen ruumishaudat erottuvat maassa tummempana läikkänä. Kuvassa vuonna 2010 tutkittu hauta.

rään kivikaudelle ajoitettu asuinpaikka. Kohde lienee ainakin osittain jäänyt Ravattulaan vievän uudehkon kylätien alle. Kvartsia on löytynyt myös pellolta Vanhan Ravattulantien eteläpuolelta, mutta tämä on muiden löytöjen puuttuessa vaikeammin liitettävissä mihinkään tiettyyn esihistorian periodiin.

Turun yliopiston arkeologian oppiaineen ja Liedon Vanhalinna –säätien laajassa Aurajokilaakson inventointihankkeessa ”Aurajokilaakson maahan kätkeyty menneisyys” käytiin vuonna 1998 läpi Ravattulan tunnetut muinaisjäännökset sekä etsittiin uusia, ennen tuntemattomia kohteita. Kaarinan osalta inventointityön tehnyt arkeologi Kaisa Lehtonen pistäytyi tuolloin myös Ravattulan Ristimäellä saaden paikalta varsin mielenkiintoisia tuloksia. Oppiaineen nykyinen tutkimushanke pohjautuu pitkälti juuri tuolloin tehtyihin alustaviin havaintoihin.

Ravattulan Ristimäki

Ristimäki sijaitsee laajan Aurajokeen viettävän peltoalueen keskellä, vajaa 200 metriä joesta pohjoiseen ja historiallisesta kylämäestä noin 350 metriä lounaaseen. Maankohoumana Ristimäki jakautuu nykyisin kahteen kookkaaseen ja kahteen pienempään

peltoalueiden erottamaan erilliseen metsäkumpareeseen. Kookkaammista mäkialueista läntisempää on muinaisjäännösalueena kutsuttu Särvän Ristimäeksi ja itäistä Ravattulan Ristimäeksi.

Hirviluodon 1950-luvulla löytämä ja maansiirtotöissä myöhemmin kadonnut rökkiö on sijainnut läntisemmällä Särvän Ristimäellä, kun taas oppiaineen kaivaustutkimukset ovat keskittyneet itäisemmän mäen osalle. Tämä Ravattulan Ristimäki on kooltaan vain noin 85 metriä pohjois-eteläsuunnassa ja 45 metriä itä-länsisuunnassa oleva metsäsaareke, joka sijaitsee noin 25 metrin korkeustasolla merenpinnasta mitattuna. Hieman ympäristöään korkeammalla olevaa kumparetta ympäröi nykyisin pelto kaikissa ilmansuunnissa.

Paikan nimi – Ristimäki – on verrattain mielenkiintoinen, sillä risti-alkuiset nimet saattavat osaltaan viitata kalmistoon tai muuhun hautapaikkaan, ristillä pyhitettyyn maahan. Klassiseksi esimerkiksi kelvannee Ravattulasta ainoastaan kolmisen kilometriä Aurajokea yläjuoksulle päin kuljettaessa sijaitseva Liedon Sauvalan Ristinpellon kalmisto. Mutta toisin kuin monissa muissa Aurajoen varren kalmistoissa, ei Ravattulan Ristimäkeen ole liittynyt lainkaan tietoa tai tarinoita muinais-

ta hautauksista. Tarinattomuus saattaa johtua osaltaan siitä, ettei paikalta ole aikaisemmin tehty mitään luu- tai esinelöytöjä. Ristimäki onkin maankäytöltään säilynyt varsin koskemattomana aina näihin päiviin saakka.

Tosin jo A. M. Tallgren mainitsee Kaarinan pitäjän kiinteiden muinaisjäännösten luettelossaan vuodelta 1918 Ravattulan Ristimäellä sijaitsevan keskisen rautakauden kalmiston. Tallgren on tässä erehtynyt kylän nimestä, sillä hän on tarkoittanut silloista Kaarinan (nyk. Turun) Kuralan Ristimäkeä, jota oli vuosisadan alussa aktiivisesti tutkittu. Tämä sijaitsee noin 700 metriä lounaaseen nyt puheena olevasta Ristimäestä, Aurajoen eteläpuolella.

Todennäköisesti Hirviluoto kävi Kaarinan inventoinnin yhteydessä 1950-luvulla lähellä Ravattulan Ristimäen itäistäkin saarekettä, mutta hän ei paikalla havainnut ainakaan mitään raportissa mainittavia merkkejä muinaisjäännöksistä. Havaintojen teko olisikin ollut lähes mahdotonta, sillä saareke toimi myöhempien haastattelutietojen perusteella tuolloin sikojen laidunmaana.

Ristimäen itäosassa oli jo 1980-luvulla kiinnitetty huomiota siihen, että kumpareella oli näkyvissä useita epä-määräisiä matalia painanteita. Alueella ei kuitenkaan tehty tarkempia tutki-

muksia, tai ainakaan niitä ei raportoitu. Painanteet havaittiin uudelleen Aurajokilaakson inventointihankkeen yhteydessä 1998. Tuolloin yhteen painanteeseen tehtiin myös koekuoppa, josta tuli esiin muutama pala palanutta savea sekä pronssinen, halkaisijaltaan noin 3,5 cm suuruinen rengas. Tämän poikkileikkaukseltaan koveran renkaan ympärillä oli jäljellä hyvin säilynyttä tekstiiliä, jota alkuun pidettiin lautanauhana, mutta myöhemmin se osoittautui pirtanauhaksi.

Ravattulan Ristimäkeä pidettiin kyseisten havaintojen ja mainittujen löytöjen perusteella mahdollisena kalmistomäkenä, johon vainajat olisi haudattu polttamatta. Mäen pohjoisosasta vuoden 1998 inventoinnissa huomioidun kivikon perusteella pidettiin myös mahdollisena, että paikalla olisi ruumiskalmistoa varhaisempi polttokenttäkalmisto. Mainitut havainnot, niin mielenkiintoisilta kuin ne vaikuttivatkin, eivät kuitenkaan johtaneet jatkotutkimuksiin ennen vuotta 2010.

Tutkimukset vuosina 2010–2012

Arkeologian oppiaineen perusopetukseen liittyvät opetuskaivaukset on kolmena viime vuotena järjestetty Ristimäellä. Paikan valinta opetuskaivaus- ja tutkimuskohteeksi perustui

sen edulliseen sijaintiin ja hyvään saatavuuteen, kohteen mielenkiintoisiin inventointihavaintoihin sekä paikan kiinnostavaan nimeen ja allekirjoittaneen omiin tutkimusintresseihin. Vaikka tutkimuksia on tähän mennessä tehty alueella useina vuosina, ovat tutkitut alueet olleet pinta-alaltaan varsin pieniä johtuen kaivausten opetuksellisesta luonteesta ja tutkimuksiin käytetystä vähäisestä kokonaisajasta. Tähän mennessä Ristimäelle on kaivettu seitsemän koekuoppaa sekä avattu muita kaivausalueita noin sata neliometriä, josta ainoastaan osa on tutkittu pohjaan puhtaaseen pohjamaahan asti.

Vaativuudesta kaivausalueista huolimatta tulokset ovat olleet rohkaisevia. Tähänastisten havaintojen perusteella Ristimäki on karkeasti jaettavissa kahden luonteeltaan erilaiseen alueeseen saarekkeen läpi sen keskivaiheilla kulkevan metsätien kautta. Mäen pohjoispuolisella osalla on todettu kivikauden loppupuolelle ajoittuva asuinpaikka, kun taas pinta-alaltaan laajempi eteläpuoli edustaa tunnistettujen löytöjen puolesta pääasiassa rautakauden lopun toimintaa.

Kivikautisesta ihmistoiminnasta kertovat Ristimäen pohjoisosasta löytyneet muutamit tasapohjaisen ja tekstiilipainanteisen saviastian palaset sekä kvartsi- ja kivilaji-iskokset. Tunniste-

tut saviastian palat edustavat tyyppiltään myöhäiskivikautista Kiukaisten keramiikkaa. Kivikautiseen toimintaan liittynevät myös kaksi kaivauksissa havaittua kivettyä paalunsijaa. Ilman tarkempaa kontekstia on myös muualta mäen alueelta talletettu muutamia mahdollisia iskosten paloja.

Ristimäen kivikautista luonnetta ei toistaiseksi ole tarkemmin tutkittu, mutta paikka edustanee pikemminkin Litorinameren sisäsaaristossa sijainnutta subneoliittista pyyntitukikohtaa kuin varsinaista asuinpaikkaa. Tutkimuksia mäen kivikautisen toiminnan selvittämiseksi tultaneenkin jatkamaan. Aiemmissa inventointihavainnoissa mainittua mahdollista polttokenttäkalmistoa ei paikalta ole todettu.

Painanteet ja ruumiskalmisto

Ristimäen läpi kulkevan tien eteläpuolelta on tähän mennessä karotoitettu kolmisenkymmentä soikeaa maastopainannetta. Painanteiden todellinen lukumäärä lieene tätä jonkin verran suurempi, sillä vasta osa mäen pinnasta on pintavaahtu tarkasti. Tutkimusalueille yltäneet pitkänomaiset painanteet ovat kaivausten perusteella osoittautuneet ruumishautojen paikkaa ilmaiseviksi hautapainanteiksi.

Ristimäen kalmistoa rajaavan aidan pohjakiveystä

Painaumia kaivettaessa tummemmat hautaläikät ovat erottuneet puhtaasta hiekasta jo noin 20–30 cm syvyydessä heti sekoittuneen pintakerroksen poistamisen jälkeen. Jo ensimmäisen vuoden kaivaustutkimuksissa saatiin kuitenkin viitteitä myös siitä, etteivät kaikki hautaukset mäellä erotu maan pinnalle painumina. Hautakuvioita on tullut koeojista esiin myös ennakkoimatta, maan pinnan ollessa täysin tasainen. Edellä mainittujen seikkojen perusteella mäellä sijaitsevien hautojen kokonaislukumäärää ei siis voida kuin karkeasti arvioida useiksi kymmeniksi.

Mahdollisesti haudat ovat aikoinaan olleet merkittyjä, sillä painanteet eivät pääsääntöisesti leikkaa toisiaan. Vaikuttaa tosin siltä, että painanteet ovat näkyvinä säilyneet kalmiston reuna-alueilla sen keskiosia paremmin. Esimerkiksi viimeksi tehtyjen kaivausten aikana alueen keskiosaan tehdystä koeojasta havaittiin, ilman maan pinnalle erottuvia merkkejä, kolme toisiaan leikkaavaa ja siis eri-ikäistä hautakuviota.

Kaikki tähän mennessä tutkitut tai esiin tulleet hautakuviot, samoin kuin painanteetkin, noudattavat pääpiirteissään samaa ilmansuuntaa. Haudat on järjestään kaivettu lounaasta koilliseen tai länsilounaasta itäkoilliseen. Vastaava traditio on havaittavissa myös monissa muissa samalle aikakaudelle ajoittuvissa kalmistoissa. Hautaukset ovat selvästi kristillisiä tai vähintäänkin kristillisvaikutteisia.

Vaikka hautapainanteita ja hautoja indikoivia hautakuvioita on tutkimusalueilta tullut esiin runsaasti, on ruumishautoista tähän mennessä tutkittu kokonaan vasta kaksi. Tutkittujen hautojen perusteella on todettavissa, että hautaukset ovat säilyneet varsin heikosti. Esimerkiksi luu- tai puuaines ei haudoissa ole lainkaan säilynyt. Pinta- tai täytemaassa varsinaisia hautarakenteita ei ole tavattu, mutta hautaustasojen havaintojen perusteella ainakin osa vainajista on haudattu rautanauuloilla kootuissa arkuissa.

Ristimäen tutkitut hautaukset ovat ristiretkiajan loppupuolelle ajoittuvina lähes esineettömiä. Esineistö koostuu lähinnä vain vaatetukseen kuuluneista

pienesineistä ja koristeista. Löytyneistä esineistä tai niiden fragmenteista mainittakoon pronssispiraalien kappaleet, vyön soljet ja vyön helat sekä puukot. Osa ruumishautoihin todennäköisesti kuuluneista esineistä on päätyntyt täyttömaahan tai kokonaan haudoista erilleen uusia hautauksia vanhempien kohdalle kaivettaessa.

Maansisäinen kiveys

Vuoden 2011 itä-länsisuuntaisessa koeojassa aivan mäen länsilaidalla osuttiin ennakoimatta melko kookkaista kivistä tehtyyn maansisäiseen, ihmistekoiselta vaikuttaneeseen kiveykseen. Havainnon jälkeen löydöksen lähiympäristöä ryhdyttiin tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin, jolloin mäen lounaisreunalta huomattiin lukuisia lähes maantasaisia kiviä jonkinlaisessa oletetussa järjestyksessä.

Näkyviä ja sammalen poiston jälkeen pintaosiltaan esille otettuja kiviä ryhdyttiin aluskasvillisuuden seasta kartoittamaan takymetrillä, jolloin yhtenäisen kiveyksen kulkua pystyttiin tarkemmin seuraamaan. Tähän mennessä säännöllistä rakennetta onkin ollut seurattavissa maan pinnalle harvakseltaan ulottuvien kivien perusteella kaikkiaan noin 35 metrin matkalla. Parhaiten kiveys erottuu mäen lounaisosassa. Kiveystä on toistaiseksi tutkittu tai otettu esille kaikkiaan kolmesta kohtaa. Kyseessä on rakenteellisesti melko säännönmukainen, noin puolitoista metriä leveä, maansisäinen, selvästi ihmistekoinen kiveys, jossa reunakivet ovat keskiosan kiviä huomattavasti kookkaampia. Kivirakenne on tutkimusten tässä vaiheessa tulkittu mäkeä kiertäneen aitauksen perustaksi.

Onko aita kiertänyt koko Ristimäkeä? Rakenteesta kertovia varmoja merkkejä ei toistaiseksi ole havaittu mäen itä- tai pohjoislaidalta. Asian suhteen on kuitenkin huomioitava, että osa kivirakenteesta on saattanut tuhoutua saarekkeen läpi kulkevista metsätiestä sekä myöhemmästä raivaustoiminnasta ja maankäytöstä johtuen. Osa perustuksen kivistä on historian eri vaiheissa voitu myös viedä lähialueen rakennustarpeisiin.

Rakennuksen kivijalka

Ristimäen ehkä mielenkiintoisin kivirakenne havaittiin lähes satumalta. Yhdestä vuoden 2010 koe-kuopasta, jonka sijainti valittiin täysin intuitiivisesti, paljastui nimittäin tiheä, selvästi ihmistekoinen kiveys. Tutkimuksia koekuopan ympäristössä jatkettiin seuraavana vuotena, jolloin esiin tuli rakennukseen kuuluneen kiviperustuksen lounaiskulma. Viime vuonna esille otettiin lopulta rakennuksen koko länsireuna. Kyseessä on huomattavan kookas rakennus, sillä vaikka koko rakennetta on paljastettu tähän mennessä vasta vähän, on yksin esiin kaivettu reuna lähes kuusi metriä pitkä. Tämä on lisäksi tulkittu rakennuksen lyhyeksi päädyksi.

Miten kivirakenne ajoittuu? Historiallisissa kartoissa, jotka alkavat Ravatulan osalta riittävän yksityiskohtaisina tosin vasta 1700-luvun puolivälistä, ei mäelle ole merkitty koskaan mitään rakennuksia. Myöskään rakenteen sisältä tai reunoilta tulleet löydöt eivät toistaiseksi ole ajoittaneet itse rakennusta. Lukumääräisesti eniten paikalta on saatu talteen rautanauvoja, jotka jo itsessään ovat varsin hankalasti ajoitettavissa. Lisäksi rakenteesta on tullut esiin rautakautisia pronssiheloja ja sulaneen pronssin kappaleita, jotka kuulunevat paikalla olleisiin ja mahdollisesti myöhemmin tuhoutuneisiin hautauksiin. Kiveyksestä on lisäksi löytynyt putki- tai riippulukon katkelma. Rautakauden lopun keramiikkaa on lisäksi muutamia palasia, samoin kuin yksi väärtinän savisen kehränkin kappale.

Ajoituksen ohella myöskään rakennuksen tarkempi funktio ei vielä ole selvillä. Huomioitavaa on, ettei rakennuksessa vaikuttaisi olleen lainkaan kiuasta; lisäksi kivijalka on huomattavan kookas ja seinälinjat noudattavat täsmälleen hautausten suuntaa. Olisi houkuttelevaa, vaikkakin tutkimusten tässä vaiheessa aivan liian aikaista, liittää nyt esiin kaivettu kiveys varhaisen kirkon kivijalaksi.

Sivuttakoon tässä yhteydessä vielä yhtä mielenkiintoista, mutta varsin hankalasti tulkittavaa löytöryhmää.

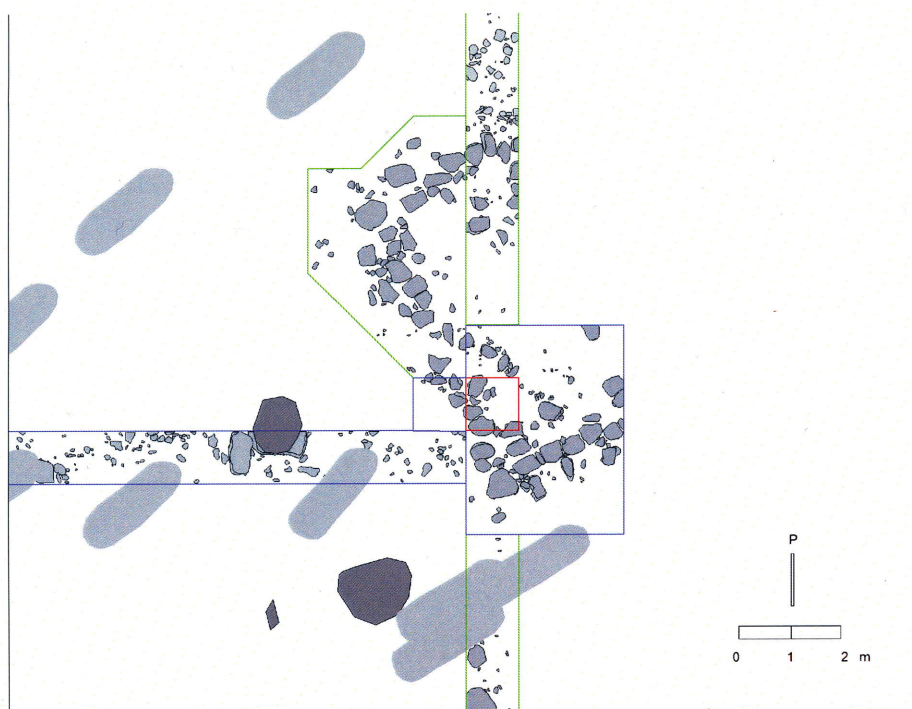

Ristimäen keskiosista löytyneen rakennuksen kivijalan lounaispäätty esiin kaivettuna.

Ristimäen yleisin löytöaineisto on nimittäin palanut savi sen eri muodoissa. Mäeltä on tähän mennessä talletettu yli 10000 palaneen saven, savitiivis-teen tai kuonaantuneen saven palaa. Savea löytyykin kaikkialta, jokaisen

mäelle avatun neliömetrin alueelta. Palanut savi liittyy ajallisesti hautauk-
sia aikaisempaan vaiheeseen, sillä myös
hautojen täyttömaasta kyseistä mas-
salöytöainetta on löytynyt runsaasti.
Lisäksi kivijalan sisältä on palanutta

savea tavattu erillisenä keskittymä-
nä, samoin kuin sen ulkopuoleltakin.
Alueella on siis ollut kiviperustaista ra-
kennusta selvästi vanhempia, kevytra-
kenteisempia rakennuksia tai rakentei-
ta. Näiden tarkemmasta luonteesta tai
yksityiskohtaisemmasta ajoituksesta ei
ole vielä saatu yksityiskohtaista kuvaa.

Kartta rakennuksen esiin kaivetusta kivijalan osasta. Kuvaan merkitty myös tiedossa olevat haudat ja hautapainanteet.

Asutuskuvan täydentyminen ja tutkimusten jatko

Kaivausten kohteena olevan Ravat-
tulan Ristimäen ohella arkeologisia
tutkimuksia on tehty myös paikan lä-
hiympäristössä. Mielenkiintoisimpi-
na uusina havaintoina voidaan pitää
Ristimäen läheisyydestä kaivausten
aikana löytynyttä kuppikiveä, jossa on
yhteensä kymmenen paririvissä sijait-
sevaa laakeaa kuppimaista syvennystä.
Läheiseltä metsäsaarekkeelta löytyi in-
ventointiharjoituksen yhteydessä myös
uusi keskiselle rautakaudelle ajoittuva
hautaröykkiö. Yksi hautaröykkiö saat-
taa lisäksi sijaita Ristimäen itälaidassa,
mutta rakenteen erottaminen pelto-
rauniosta ilman kaivaustutkimuksia
on haastava tehtävä.

Ristimäkeä ympäröiviä pelloja ei
toistaiseksi ole pintapoimittu järjes-
telmällisesti, sillä pellot ovat kaivaus-

ten aikana olleet säännönmukaisesti viljelyksessä. Satunnaisten kävelyjen tuloksena pelloilta on kuitenkin löytynyt runsaasti historiallisen ajan esineistöä, joista vanhimmissa mainittakoon esimerkkinä lasilankakoristeisen juoma-astian sirpale sekä partamiehen kannun pala. Nämä löydöt viittaavat osaltaan hyvinkin varakkaaseen maalaisasutukseen. Tuoreessa pintapöiminnässä Ristimäen länsipuolelta löytyi myös rautakauden loppupuolelle ajoittuva mahdollinen ketjunktaja. Aktiivisesti peltoja haravoineet metallinilmaisinharrastajat ovat tietävästi viime aikoina löytäneet Ristimäkeä ympäröiviltä peltoalueilta runsaastikin viikinkiaikaisia esineitä, mutta näistä vain osa on ilmeisesti päätynyt tutkimuksen tietoon. Nämä esihistorian periodeille ajoittuvat löydöt valaisisi-

vat mielenkiintoisella tavalla Ravattulan vähemmän tunnettuja aikakausia.

Tähän mennessä tehtyjen havaintojen ja tutkimustulosten perusteella on selvää, että Ristimäellä on sijainnut Ravattulan kylän kyläkalmisto. Esine- ja radiohiiliajoitusten kautta kalmiston käyttöaika voidaan rajata ristiretkiajalta keskiajan alkuun. Hautojen arvioitun lukumäärän perusteella kyseessä on ollut melko laaja, mahdollisesti pitkäänkin käytössä ollut hautapaikka. Hautauksia ei ole havaittu aluetta reunustavan kiviainan ulkopuolella, joten mahdollisesti aidan tehtävänä on ollut rajata pyhää hautausmaata profaanista viljelysmaasta. Mutta olisiko paikalla, aidatun hautausmaan keskellä, sijainnut myös varhainen kirkollinen rakennus? Tutkimusten tässä vaiheessa kaikki tulkinnot ovat vielä mahdollista.

Ravattula on hyvä esimerkki alueesta, joka on arkeologisesti tunnettu lähes sadan vuoden ajan, mutta josta silti pitkäjänteisen perustutkimuksen kautta löydetään koko ajan lisää uusia, eri periodeille ajoittuvia muinaisjäännöksiä. Vastaavia potentiaalisia, mutta toistaiseksi heikosti tutkittuja alueita löytyy pelkästään Lounais-Suomesta kymmenittäin. Vaikka tutkimukset Ravattulassa ovat tähän mennessä olleet varsin pienimuotoisia, on alueen esi- ja varhaishistorian kuvaa saatu vuosi vuodelta täydennettyä. Myös tutkijoiden kärsivällisyys on palkittu, sillä harvoin ilman kiireitä ja pelastuskaivausten uhkaa on päästy käsiksi näin ainutlaatuihin ja hyvin säilyneeseen, tutkimusten kautta tiedoiltaan jatkossakin karttuvaan kokonaisuuteen.

Särvän Ristimäeltä 2011 löytynyt uusi kuppikivi. Kupit on hakattu kiveen pareittain.